

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

КУРМАЄВ ОЛЕКСАНДР ФАТІХОВИЧ

Допускається до захисту:
В.о. завідувача кафедри міжнародних
економічних відносин, кандидат
економічних наук, доцент
Марія ШКУРАТ
« ____ » _____ 2024 р.

**Міжнародне співробітництво як основа поглиблення інтеграційних
процесів в АТР**

Спеціальність 292 Міжнародні економічні відносини
Освітньо-професійна програма «Міжнародні економічні відносини»

Кваліфікаційна (магістерська) робота

Науковий керівник:
Марія ШКУРАТ, доцент кафедри
міжнародних економічних відносин,
кандидат екон. наук, доцент

(підпис)

Оцінка: ____ / ____ / ____
бали/за шкалою ЄКТС/за національного
шкалою)

Голова ЕК: _____
(підпис)

Вінниця 2024

АНОТАЦІЯ

Курмаєв О.Ф. Міжнародне співробітництво як основа поглиблення інтеграційних процесів в АТР. 292 Міжнародні економічні відносини. Освітньо-професійна програма «Міжнародні економічні відносини». Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, 2024.

У роботі досліджено міжнародне співробітництво як основа поглиблення інтеграційних процесів в АТР. Проведено аналіз сучасних тенденцій діяльності інтеграційних угруповань у глобальній економіці. Розраховано модель впливу міжнародної торгівлі на ВВП країн-учасниць АСЕАН. Запропоновано перспективні напрями подальшої співпраці країн АСЕАН.

Основним дослідницьким результатом роботи є моделювання впливу міжнародної торгівлі на ВВП країн-учасниць АСЕАН з розрахунком прогнозу рівня ВВП АСЕАН.

Ключові слова: інтеграція, міжнародно співпраці, АТР, міжнародна торгівля, АСЕАН.

91 с., 16 табл., 23 рис., бібліограф.: 67 найм.

ABSTRACT

Kurmaiev O.F. International cooperation as a basis for deepening integration processes in the Asia-Pacific region. 292 International Economic Relations. Educational and professional program «International Economic Relations». Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2024.

The paper examines international cooperation as a basis for deepening integration processes in the Asia-Pacific region. An analysis of the current trends in the activities of integration groups in the global economy was carried out. The model of the influence of international trade on the GDP of ASEAN member countries is calculated. Prospective directions for further cooperation of the ASEAN countries are proposed.

The main research result of the work is modeling the impact of international trade on the GDP of ASEAN member countries, with the calculation of the forecast of the level of ASEAN GDP.

Key words: integration, international cooperation, APR, international trade, ASEAN.

91 p., 16 tabl., 23 fig., bibliography: 67 items.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВИХ СКОРОЧЕНЬ.....	4
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ	9
1.1 Міжнародна економічна інтеграція як форма взаємодії країн.....	9
1.2 Теоретичне підґрунтя міжнародної інтеграції.....	14
1.3 Передумови виникнення та основні напрями співпраці в АТР	20
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ СПІВРОБІТНИЦТВА В РАМКАХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ УГРУПУВАНЬ В АТР	32
2.1 Оцінка сучасних трендів глобального економічного розвитку	32
2.2 Аналіз діяльності інтеграційних угруповань у глобальній економіці.....	39
2.3 Динаміка міжнародного співробітництва в рамках інтеграційних угруповань в АТР	48
РОЗДІЛ 3 ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА КРАЇН АТР.....	59
3.1 Економіко-математичне моделювання впливу міжнародної торгівлі на ВВП країн-учасниць інтеграційного угруповання (на прикладі АСЕАН).....	59
3.2 Формування спільної інноваційно-інвестиційної політики країн АСЕАН.....	68
3.3 Перспективи внутрішньорегіонального партнерства країн-учасниць АСЕАН.....	74
ВИСНОВКИ	82
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	85

ПЕРЕЛІК УМОВИХ СКОРОЧЕНЬ

АТР – Азіатсько-тихоокеанський регіон

АСЕАН – Асоціація держав Південно-Східної Азії

АТЕС – Азійсько-Тихоокеанське економічне співробітництво

НТП – науково-технічний прогрес

НІС – нові індустріальні країни

АЕС – Асоціація економічної співпраці (в рамках АСЕАН)

НДДКР – науково-дослідні та дослідно-конструкторські розробки

ВСТУП

Актуальність теми. Створення регіональних інтеграційних угруповань – це один із ключових трендів сучасної світової економіки. Ці об'єднання відіграють все більш важливу роль у глобальних економічних процесах, конкуруючи за вплив з окремими державами. Регіональна інтеграція тісно пов'язана з глобалізацією, оскільки регіональні об'єднання не лише поглиблюють співпрацю між своїми членами, але й активніше інтегруються в світову економіку.

Азіатсько-тихоокеанський регіон своїми швидкими темпами економічного зростання привертає до себе увагу значної кількості науковців. Інтеграційні процеси в регіоні відіграють провідну роль. АСЕАН стрімко зміцнює свої позиції, стаючи ключовим гравцем не лише в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні, але й на світовій арені. Швидкі темпи розвитку АСЕАН роблять її привабливим об'єктом дослідження для вчених, які вивчають сучасні тенденції глобалізації та регіональної інтеграції. Активне зростання Азіатсько-Тихоокеанського регіону зробило АСЕАН одним з найважливіших інститутів регіональної співпраці, що визначає напрямки його розвитку. АСЕАН стала успішним прикладом регіональної інтеграції, демонструючи здатність країн з різними культурами та інтересами досягати спільних цілей. За роки існування АСЕАН випрацювала ефективні механізми координації дій своїх членів на міжнародній арені та вирішення внутрішніх суперечностей. Унікальний досвід АСЕАН полягає в здатності її членів досягати консенсусу та діяти спільно в умовах різноманіття культур та інтересів.

Дослідження Південно-Східної Азії є актуальним через можливість застосування її успішного досвіду інтеграції в інших регіонах. Вивчення досвіду регіональної інтеграції в Південно-Східній Азії має велику практичну цінність, оскільки може слугувати взірцем для інших країн та регіональних об'єднань, які прагнуть до тіснішої співпраці. Досвід регіону є цінним уроком для країн, які прагнуть створити більш тісні економічні та

політичні зв'язки зі своїми сусідами. Незважаючи на значну кількість досліджень, присвячених міжнародному співробітництву як основі поглиблення інтеграційних процесів в АТР, діяльність саме АСЕАН є недостатньо вивченою. Існує потреба в проведенні додаткових досліджень, які б дозволили глибше зрозуміти організаційну структуру АСЕАН та фактори, що впливають на її діяльність. Це дозволить не тільки краще зрозуміти механізми функціонування АСЕАН, але й розробити більш ефективні стратегії для досягнення її цілей.

Проблематика регіональної інтеграції, особливо в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні, є предметом досліджень багатьох зарубіжних науковців. Роботи таких зарубіжних вчених, як: Б. Баласса, А. Маршалл, Ж. Монне, Я. Тинберген, Р. Шуман та інших. Разом з тим, потребує більш детального вивчення питання активізації інтеграційних процесів в регіоні на засадах міжнародного співробітництва.

Метою кваліфікаційної роботи є формування теоретико-методичних підходів та практичних рекомендацій щодо визначення місця і ролі міжнародного співробітництва як основи поглиблення інтеграційних процесів в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні.

Реалізація поставленої мети вимагає вирішення таких **задач**:

- вивчити міжнародну економічну інтеграцію як форму взаємодії країн
- дослідити теоретичне підґрунтя міжнародної інтеграції;
- визначити передумови виникнення та основні напрями співпраці в АТР;
- провести оцінку сучасних трендів глобального економічного розвитку;
- проаналізувати діяльність інтеграційних угруповань у глобальній економіці;
- визначити динаміку міжнародного співробітництва в рамках інтеграційних угруповань в АТР;

- провести економіко-математичне моделювання впливу міжнародної торгівлі на ВВП країн-учасниць інтеграційного угруповання (на прикладі АСЕАН);
- визначити напрями формування спільної інноваційно-інвестиційної політики країн АСЕАН;
- навести перспективи внутрішньорегіонального партнерства країн-учасниць АСЕАН.

Об'єктом даного дослідження є міжнародне співробітництво та інтеграція країн Азіатсько-Тихоокеанського регіону.

Предметом роботи є теоретичні, науково-методичні та практичні аспекти міжнародного співробітництва та інтеграційних процесів в АТР.

Теоретико-методологічною базою кваліфікаційної роботи є науково-дослідні розробки вчених України та зарубіжжя із проблем поглиблення інтеграційних процесів в АТР.

Інформаційною базою дослідження є статистичні та аналітичні матеріали Світового Банку, Міжнародного Валютного Фонду, Конференції ООН по тарифам та торгівлі (ЮНКТАД), Всесвітньої торгової організації (ВТО), річні та галузеві звіти АСЕАН та АТЕС тощо.

У роботі використано такі **методи** дослідження, як: метод наукової абстракції (для уточнення економічної категорії інтеграційних об'єднань у світовій економіці), історичний (для обґрунтування історичного базису міжнародного співробітництва країн), аналітично-статистичний (для аналізу діяльності інтеграційних угруповань та оцінки динаміки міжнародного співробітництва в рамках інтеграційних угруповань в АТР), загальні методи наукового пізнання, метод моделювання (для розробки прогнозу ВВП країн-учасниць АСЕАН) та інші.

Практичне значення мають запропоноване економетричне моделювання впливу зовнішньої торгівлі (внутрішньорегіональної зокрема) на ВВП країн-учасниць АСЕАН з розрахунком прогнозних значень рівня

ВВП АСЕАН на період 2023-2025 рр., на засадах чого було визначено та запропоновано Перспективні напрями подальшої співпраці країн АСЕАН.

Положення, що виносяться на захист:

1. визначення провідних тенденцій діяльності інтеграційних угруповань в глобальній економіці,
2. результати економетричного моделювання впливу міжнародної торгівлі на ВВП АСЕАН,
3. обґрунтування перспективних напрямів подальшої співпраці країн АСЕАН.

Кваліфікаційна магістерська робота складається зі вступу, 3 розділів, висновків, списку використаних джерел із 67 найменувань. Загальний обсяг роботи становить 91 сторінки.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

1.1 Міжнародна економічна інтеграція як форма взаємодії країн

Міжнародна економічна інтеграція – це багаторівневий процес об'єднання національних економік, який охоплює від взаємодії окремих компаній до створення міжнародних економічних союзів. Цей процес здійснюється через розвиток взаємодії між національними економіками на різних рівнях, від міжособистісного до міждержавного, і спрямований на створення стійких економічних зв'язків між країнами, що сприяє розвитку міжнародного поділу праці, підвищенню ефективності виробництва і розподілу ресурсів.

Сучасну інтеграцію можна розглядати як інструмент світової політики, за допомогою якого міжнародна спільнота об'єднується для ефективного вирішення поточних глобальних і регіональних проблем («викликів» глобалізації). Для ефективного використання офіційної влади в глобальному масштабі необхідна тісна взаємодія світових політичних акторів, чітка координація їхніх дій, вироблення загальних норм і правил поведінки на світовій арені. Сама політика миру охоплює принцип інтеграції.

За словами економіста Ф. Махлупа [1], поняття «інтеграція» виникло в 1942 році. Термін «інтеграція» почав активно використовуватися в аналізі соціально-економічних процесів лише в 20 столітті, після чого він став використовуватися лише в природничих науках. Сьогодні інтеграція в широкому розумінні (від лат. *integrio* – «відновлювати, завершувати певну єдність») означає, що з раніше відокремлених частин з'явилася нова спільнота. У вузькому розумінні інтеграція – це процес зміцнення взаємовідносин і добровільного примирення між країнами на основі спільних характеристик (політичних, економічних, культурних тощо) та інтересів. Це взаємовигідна комбінація, яка поєднує окремі частини в своєрідне самодостатнє ціле, так що учасники інтегрованої асоціації можуть діяти

автономно та отримувати переваги, яких вони інакше не мали б. Саме очікування вигоди змушує країни долучатися до інтеграційного процесу, і знайти своє місце можуть практично всі країни, незалежно від їх статусу, потенціалу та рівня розвитку у світі.

Інтеграція обумовлена поглибленням міжнародного поділу праці, науково-технічним прогресом, розвитком комунікацій та гостротою глобальних проблем. Швидкий розвиток технологій, зокрема в сфері комунікацій, значною мірою сприяє процесу інтеграції, посилюючи взаємозалежність національних економік та сприяючи поглибленню міжнародного поділу праці. Необхідність спільного вирішення глобальних проблем, таких як зміна клімату та поширення захворювань, вимагає об'єднаних зусиль світової спільноти, що прискорює процес інтеграції.

Міжнародна економічна інтеграція – це складний процес, який одночасно є і результатом, і рушійною силою розвитку міжнародних економічних відносин. Як процес інтеграція втілюється в усуненні відмінностей в умовах діяльності економічних агентів представників різних країн, що сприяє створенню єдиного економічного простору і підвищенню ефективності світового господарства.

Міжнародна економічна інтеграція – це складний процес, що формується під впливом багатьох взаємопов'язаних факторів, серед яких політичні, економічні, технологічні та соціокультурні аспекти. Одним з нових трендів у процесі глобалізації є зростаючий вплив міжнародних економічних організацій на уніфікацію ринкових умов. Активна діяльність міжнародних економічних організацій, спрямована на лібералізацію міжнародної торгівлі та інвестицій, є одним з ключових факторів, що сприяє уніфікації ринкових умов та поглибленню міжнародної економічної інтеграції. Розвиток транспортних та інформаційно-комунікаційних мереж є одним з найпотужніших драйверів міжнародної економічної інтеграції, сприяючи посиленню взаємозалежності між країнами та розширенню економічних зв'язків. Водночас, політична інтеграція, тісно пов'язана з

економічними, науково-технічними та соціокультурними процесами, створює необхідні умови для розвитку міжнародної економічної інтеграції, сприяючи усуненню бар'єрів у торгівлі та інвестиціях. (Рис. 1.1.).

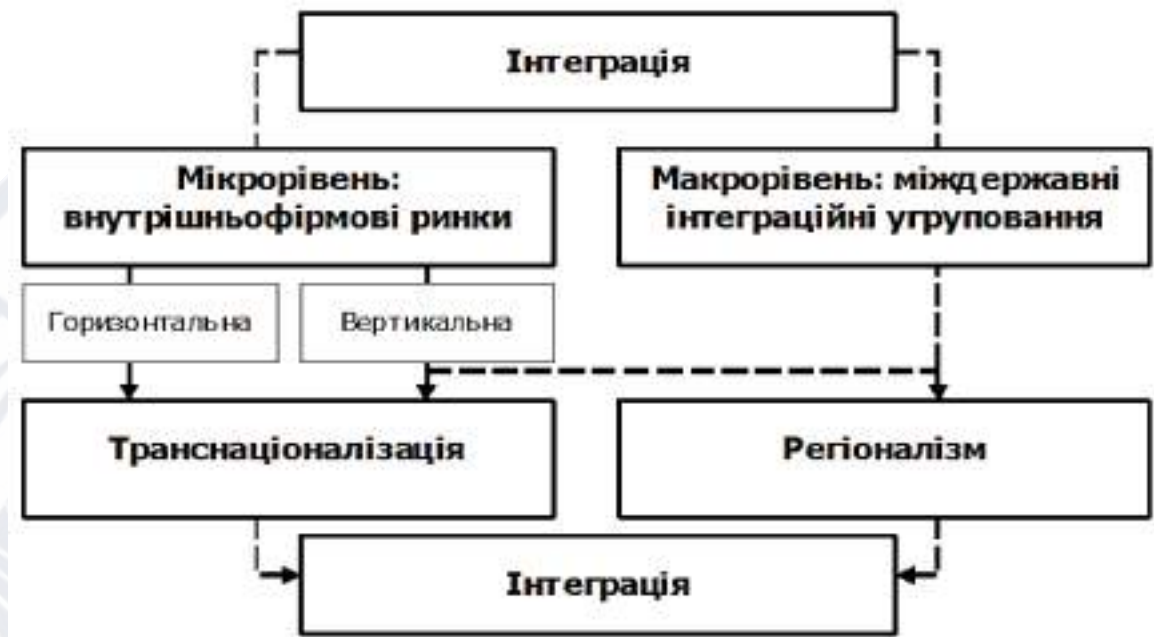

Рисунок 1.1 – Структура інтеграційного процесу [2]

Розвиток транспортних та інформаційно-комунікаційних мереж є одним з найпотужніших драйверів міжнародної економічної інтеграції, сприяючи посиленню взаємозалежності між країнами та розширенню економічних зв'язків. Водночас, політична інтеграція, тісно пов'язана з економічними, науково-технічними та соціокультурними процесами, створює необхідні умови для розвитку міжнародної економічної інтеграції, сприяючи усуненню бар'єрів у торгівлі та інвестиціях.

Ідея економічної інтеграції виникла не сьогодні. Ще в 1870-1880-х роках, а потім з новою силою в 1930-х та 1960-х роках, країни з ринковою економікою відчували потребу в об'єднанні зусиль. З середини XX століття питання економічної інтеграції перетворилося на самостійний напрямок міжнародних економічних досліджень.

Основними загальноприйнятими формами міжнародної економічної інтеграції є:

– Зона вільної торгівлі – це об'єднання, де країни усувають торгові бар'єри, такі як мита та квоти, для товарів, що виробляються в межах цього союзу. Створення зон вільної торгівлі є ефективним інструментом для стимулювання економічного зростання, оскільки вони сприяють збільшенню обсягів взаємної торгівлі та залученню інвестицій. Європейський Союз є яскравим прикладом успішної реалізації концепції зони вільної торгівлі, демонструючи переваги такого формату співпраці.

– Митний союз – це економічне об'єднання кількох країн, які скасували мита у взаємній торгівлі та встановили єдиний зовнішній тариф. Мета створення митного союзу – лібералізація торгівлі між країнами-учасниками та спрощення процедур торгівлі з іншими країнами. Світова організація торгівлі відіграє важливу роль у контролі за дотриманням правил митних союзів країнами-членами, забезпечуючи справедливі умови конкуренції для всіх учасників міжнародної торгівлі.

– Спільний ринок – це економічний простір, де кілька країн створюють єдиний ринок без внутрішніх кордонів. Спільний ринок характеризується вільним рухом товарів, послуг, капіталу та робочої сили між країнами-учасниками. Створення спільного ринку сприяє економічному зростанню та підвищенню добробуту населення країн-учасників.

– Економічний союз – це найвищий рівень економічної інтеграції, що передбачає об'єднання національних економік у єдиний економічний простір. Економічний союз характеризується вільним рухом як товарів, так і послуг, капіталу та робочої сили, єдиним зовнішнім тарифом та узгодженою макроекономічною політикою. Створення економічного союзу сприяє поглибленню економічної інтеграції, підвищенню конкурентоспроможності та добробуту населення країн-учасників.

– Політичні альянси – це об'єднання держав, які співпрацюють на основі спільних інтересів та угод. Мета політичних альянсів – зміцнення міжнародної безпеки, сприяння економічному розвитку та розв'язання

спільних проблем. Політичні альянси досягають своїх цілей шляхом укладення угод про співробітництво та координації дій на міжнародній арені.

– Міжнародна організація – це об'єднання держав або інших суб'єктів міжнародного права для співпраці у різних сферах. Незважаючи на різноманітність інтересів своїх членів, міжнародні організації здатні об'єднувати зусилля для вирішення глобальних проблем та сприяння міжнародному співробітництву.

Хоча економічна інтеграція є природним процесом, її розвиток потребує міцної договірно-правової бази, яка визначає права та обов'язки учасників. Формування регіональних інтеграційних об'єднань є результатом свідомих дій держав, які на основі взаємної згоди створюють регіональні інтеграційні утворення. Створення регіональних інтеграційних комплексів дозволяє країнам-учасникам розробляти та реалізовувати спільну політику в економічній, соціальній та інших сферах.

Таким чином, глобальна регіоналізація є новою генерацією регіоналізації, яку можна визначити як об'єктивний процес розвитку сучасного світу з метою формування регіональних просторів з урахуванням політичного контексту глобального світу. Багаторівневність цього процесу призвела до появи різноманітних нових форм інтеграції (від субрегіональних організацій до міжрегіональних структур і навіть взаємодій на цивілізаційному рівні). Окрім традиційних учасників інтеграційного процесу, національної держави, у глобальному процесі регіоналізації беруть участь і недержавні актори, що дає змогу керувати інтеграційним процесом не лише зверху, а й знизу. Процес глобальної регіоналізації можна розглядати як складний і структурований прояв соціально-політичного, економічного, соціального та культурного розвитку сучасного світу.

1.2 Теоретичне підґрунтя міжнародної інтеграції

Перша хвиля розвитку інтеграційного процесу (приблизно з початку XIX ст. до середини XX ст.) в основному торкнулася сфери економіки і торгівлі. Ще в 18-19 ст. Розглядалися економічні наслідки перших міжнародних торгових угод: англо-португальського договору 1703 р., англо-французького договору 1860 р. і особливо Німецького митного союзу (1834-1871). З часом міжнародна економічна інтеграція була охарактеризована як складний і комплексний процес, що становить серйозну теоретичну базу для її розуміння. Сучасні теорії міжнародної економічної інтеграції також спочатку почали утверджуватися в рамках економічної теорії.

Так, наприклад, представники теорії «дирижизму» (наприклад, Я. Тінберген [3], І. Столер [4] та ін.) виходять з того, що функціонування інтегрованих структур базується на єдиній економічній політиці та узгодженому законодавстві. Відсутність регулювання створює серйозні економічні проблеми (безробіття, бідність тощо). Процес інтеграції директори вважають поступовим (від простих до складних форм), що веде до створення наднаціонального політико-правового інституту чи системи інститутів (фактично економічного союзу).

Один із найвидатніших представників цього підходу Я. Тінберген [3] розробив два типи інтеграції: «негативну», яка передбачала скасування тарифів, податків і обмежувальних законодавчих норм, і «позитивну», яка зосереджена на створенні наднаціональних інституцій та політики інтеграції.

Найбільш відомим також є підхід американського дослідника Б. Баласси [5], який визначав інтеграцію як процес, що включає «заходи, спрямовані на усунення дискримінації між економічними одиницями, що належать до різних держав; як умова, вона може проявлятися в дискримінація будь-якого роду». Іншими словами, Б. Баласса визначає інтеграцію двояко: «процес» і «стан». Більш того, саме він запропонував інтегровану програму розвитку, яка стала класичною і зараз активно використовується для опису розвитку будь-якого регіонального

інтеграційного об'єднання: створення зони вільної торгівлі, створення митного союзу, формування спільного ринку, здійснення уніфікаційної економічної та валютної політики, перехід до вищого етапу розвитку інтеграційного процесу – етапу інтеграції в політичній сфері. Відомо, що на цьому етапі всі етапи інтеграційного плану Б. Баласси були лише пройдені ЄС, однак на завершальному етапі політичної інтеграції ЄС зіткнувся з серйозними проблемами (наприклад, провал Конституційного проекту ЄС). Решта інтеграційних суспільств пройшли перший і деякі другий рівень економічної інтеграції [6].

Варто зазначити, що в публікаціях та аналітичних звітах більшості міжнародних організацій – ООН, Світового банку, Міжнародного валютного фонду – явище інтеграції ототожнюється з поняттям «регіональна економічна інтеграція» і визначається дуже вузько. визначається як процес формування регіональних торгових блоків. Так, наприклад, у словнику ООН згадується лише поняття «економічна інтеграція», що означає «всі заходи, вжиті двома чи більше країнами для створення спільного економічного простору». Іншими словами, якщо кілька країн підписали угоду про вільну торгівлю або митний союз, то ці країни автоматично підпадають під категорію інтегрованих країн. Такий підхід передбачає, що інтеграція – це не процес посилення економічної взаємозалежності та політичної взаємодії окремих країн, а лише формальна інтеграція намірів. Водночас, на думку дослідника Ю. В. Шишкова, у рамках цього підходу не зрозумілі причини, чому країни вирішили інтегруватися.

Найбільш ранніми пропонентами концепції «інтеграції» в соціально-політичних дослідженнях були представники німецької політичної школи початку 1920-х рр., зокрема Г. Кельзен [7] і Р. Сменд [8], які вважали інтеграцію теоретичним прототипом плюралізму та класової боротьби. Тому Г. Кельзен, описуючи форму правління, вважає, що тип політичної інтеграції є одним із найважливіших критеріїв відмежування автократії від демократії: для останньої характерна «динамічна інтеграція», а для «статичної» –

колишній. Водночас «динамічна інтеграція» передбачає існування гармонії в системі, яка забезпечується постійно оновлюваною згодою між більшістю та меншістю, тоді як «статична» не сприймає домовленого суспільства в процесі розподілу влади. Р. Сменд розглядає державу як частину духовної реальності, яка існує в результаті особистої взаємодії – вона інтегрована.

Б. Розамонд у своїй книзі «Теорія європейської інтеграції» [9] узагальнили численні визначення: Інтеграція – це «формування нової політичної системи з раніше розділених систем»; це «створення співтовариства безпеки між державами регіону»; створення та підтримання щільної та спільної системи взаємодії між автономними частинами системи».

Серед різних існуючих визначень явища «інтеграція» чітко помітні відмінності щодо того, що є рушійною силою інтеграції – економічні інтереси чи політичні ідеї. Ці відмінності лягли в основу теоретичних дискусій другої половини 20 ст. та призвело до формування кількох теоретичних досліджень феномену міжнародної інтеграції. До них належать федералістські та неофедералістичні, функціоналістські та неофункціоналістські підходи, а також ліберальні міжурядові підходи, (табл. 1.1):

Таблиця 1.1 – Класифікація видів міжнародної економічної інтеграції

Класифікація видів міжнародної економічної інтеграції Повна реінтеграція	Відновлення того чи іншого інтеграційного угруповання у попередньому складі на тих же політико-економічних засадах
Часткова інтеграція	Коли об'єднуються окремі члени інтеграційних угруповань на попередніх принципах або всі учасники, але на якісно нових засадах
Розширена реінтеграція	Відключення у інтеграційні об'єднання, що відновлюються, нових учасників на тих чи

Підбиваючи підсумки, у науковій літературі існує 3 головні підходи до визначення поняття «міжнародна економічна інтеграція» (рис. 1.2).

Рисунок 1.2 – Теоретичні підходи до визначення терміну «міжнародна економічна інтеграція»

1) Прихильники ринкової школи виступають за лібералізацію міжнародної торгівлі, інвестицій та міграції робочої сили, вважаючи це необхідною умовою для ефективного функціонування світової економіки. [10, с. 276]. Спочатку дослідники, такі як відомий французький економіст М. Алле, ототожнювали міжнародну економічну інтеграцію з лібералізацією торгівлі, вважаючи вільний ринок найкращим механізмом для розвитку таких відносин між демократичними країнами. Однак згодом розуміння міжнародної економічної інтеграції ускладнилося, і стало очевидним, що цей процес включає в себе не лише лібералізацію торгівлі, але й координацію макроекономічної політики, створення спільних інституцій та ін.

Німецький економіст В. Рьопке розглядав європейську інтеграцію як спробу відновити економічну єдність, порушену Першою світовою війною, тоді як американський експерт М. Гальперін, хоча й виступав проти

державного регулювання економіки, вважав за необхідним державне втручання в окремі сектори економіки для стимулювання інвестицій. Ці два погляди відображають різні підходи до розуміння процесів міжнародної економічної інтеграції та ролі держави в них. Повна економічна інтеграція передбачає відсутність державного регулювання, золотий стандарт, повну конвертованість валют та вільний рух факторів виробництва. Така модель економіки передбачає створення єдиного ринку, де ринкові сили вільно діють, а держава виконує лише обмежені функції.

2) Ринково-інституційна школа, зокрема Б. Балаш, підкреслює, що економічна інтеграція – це не лише результат лібералізації, але й постійний процес адаптації до нових умов. а концепцією Б. Балаша, економічна інтеграція – це динамічний процес, який включає в себе як активні дії держав щодо усунення бар'єрів у торгівлі, інвестиціях тощо, так і досягнення стану, коли такі бар'єри відсутні і всі економічні суб'єкти мають рівні можливості. Таким чином, економічна інтеграція розглядається як процес переходу від стану дискримінації між національними економіками до стану рівності. [5, с. 1–2]. Представники ринково-інституційної школи вважають, що для досягнення ефективного міжнародного співробітництва необхідно створити рівні умови для всіх учасників ринку шляхом мінімізації дискримінаційних заходів з боку держави та посилення ролі ринкових механізмів. Вони аргументують, що саме вільна конкуренція і мінімальне державне втручання сприяють інноваціям, зростанню ефективності та підвищенню добробуту. Представники даної концепції розуміють міжнародну економічну інтеграцію як складний процес, який охоплює не лише економічні, а й політичні та правові аспекти. На відміну від прихильників чисто ринкової економіки, інституціоналісти підкреслюють, що для успішної міжнародної економічної інтеграції необхідне створення відповідних інституційних умов, які забезпечують баланс між ринковими силами та державним регулюванням. [11, с. 8]

3) Структурна школа (структуралісти) розглядають інтеграцію як процес створення якісно нового економічного організму в результаті глибокої трансформації та взаємопроникнення національних економік. Цей процес супроводжується зміною структури виробництва, розподілу доходів та інших економічних показників. [12, с. 16–17]. Структуралісти, такі як Г. Мюрдаль і А. Маршаль, підкреслювали, що для забезпечення соціально-економічної ефективності інтеграції недостатньо лише вільної торгівлі, необхідна також активна державна політика, спрямована на зменшення регіональних диспропорцій. Вони зазначали, що повна свобода руху товарів і факторів виробництва може призвести до посилення нерівностей між розвинутими та відсталими регіонами, що негативно вплине на загальний добробут. А. Маршаль у своїх працях доводить, що зона вільної торгівлі є оптимальним рівнем інтеграції, оскільки саме на цій стадії позитивні ефекти від інтеграції найбільш очевидні для всіх учасників. Подальше поглиблення інтеграції, на його думку, може призвести до дисбалансів у розвитку різних країн і негативно вплинути на загальний ефект від інтеграції.

Прихильники цього напрямку вважають, що економічна інтеграція – це процес перетворення національних економік у єдину систему, де окремі частини взаємодіють між собою, утворюючи нове ціле. Цей процес супроводжується зміною структури виробництва, розподілу доходів та інших економічних показників. На думку науковців-представників цієї течії, зокрема, Маршала, справжня інтеграція передбачає створення єдиного економічного простору, де національні економіки втрачають свою самостійність і стають частиною більшого цілого. Він називав цей стан «простором солідарності», підкреслюючи, що лише на стадії економічного союзу, коли відбувається глибоке взаємопроникнення економік, можна говорити про повноцінну інтеграцію. Таким чином, економічна інтеграція – це процес, що веде до створення єдиного економічного простору на основі міжнародного поділу праці та зближення національних економік. Цей процес

передбачає усунення торговельних бар'єрів, гармонізацію законодавства та створення спільних інституцій для регулювання економічної діяльності.

1.3 Передумови виникнення та основні напрями співпраці в АТР

З завершенням біполярного світу, увага міжнародних експертів переключилася на регіони, які опинилися в епіцентрі попередніх конфліктів. Особливий інтерес викликали Центральна Європа, Балкани та Близький Схід, де наслідки холодної війни були найбільш відчутними. Міжнародні аналітики намагалися зрозуміти причини виникнення нових конфліктів, а також розробити ефективні стратегії їх вирішення.

Субрегіональна інтеграція в Азії є більш гнучкою та адаптивною формою співпраці, що дозволяє враховувати різні рівні економічного розвитку країн-учасників та зменшити ризики дезінтеграції.

Азіатсько-Тихоокеанський регіон очолює в інтеграційних процесах форум АТЕС, створений для стимулювання економічного зростання та поглиблення взаємозв'язків між країнами регіону. Головна мета АТЕС – забезпечити стійкий економічний розвиток регіону шляхом сприяння вільній торгівлі, інвестиціям та інноваціям. [13]. Процес співпраці АТЕС переважно стосується торгово-економічних питань, коли члени взаємодіють один з одним як економічні суб'єкти. В угруповання входить 21 країна-член (Таблиця 1.2).

АТЕС створює умови для вільного руху товарів, послуг, капіталу та людей між країнами регіону, сприяючи лібералізації торгівлі та інвестицій. Завдяки цьому, компанії можуть легко виходити на нові ринки, а люди можуть вільно переміщуватися в пошуках кращих можливостей. Члени сприяють цій торгівлі через пришвидшення митних процедур на кордонах; більш сприятливий бізнес-клімат за кордоном; і узгодження правил і стандартів у всьому регіоні. Наприклад, ініціативи АТЕС щодо синхронізації систем регулювання є ключовими для інтеграції економіки Азіатсько-

Тихоокеанського регіону. У таких випадках продукт можна легше експортувати за допомогою лише одного набору спільних стандартів для всіх економік.

Таблиця 1.2 – Країни-члени АТЕС та дата приєднання

№	Країна	Дата приєднання
1.	Австралія	6-7 листопада 1989 р.
2.	Бруней-Даруссалам	6-7 листопада 1989 р.
3.	Канада	6-7 листопада 1989 р.
4.	Чилі	11-12 листопада 1994 р.
5.	Китайська Народна Республіка	12-14 листопада 1991 р.
6.	Гонконг, Китай	12-14 листопада 1991 р.
7.	Індонезія	6-7 листопада 1989 р.
8.	Японія	6-7 листопада 1989 р.
9.	Республіка Корея	6-7 листопада 1989 р.
10.	Малайзія	6-7 листопада 1989 р.
11.	Мексика	17-19 листопада 1993 р.
12.	Нова Зеландія	6-7 листопада 1989 р.
13.	Папуа-Нова Гвінея	17-19 листопада 1993 р.
14.	Перу	14-15 листопада 1998 р.
15.	Філіппіни	6-7 листопада 1989 р.
16.	Росія	14-15 листопада 1998 р.
17.	Сінгапур	6-7 листопада 1989 р.
18.	Китайський Тайбей	12-14 листопада 1991 р.
19.	Таїланд	6-7 листопада 1989 р.
20.	США	6-7 листопада 1989 р.
21.	В'єтнам	14-15 листопада 1998 р.

АТЕС працює, щоб допомогти всім жителям Азіатсько-Тихоокеанського регіону брати участь у зростаючій економіці. Наприклад, проекти АТЕС забезпечують навчання цифрових навичок для сільських громад і допомагають корінним жінкам експортувати свою продукцію. Визнаючи наслідки зміни клімату, члени АТЕС реалізують ініціативи щодо підвищення енергоефективності та сприяння сталому управлінню лісовими та морськими ресурсами.

Форум адаптується, щоб дозволити учасникам вирішувати нові важливі виклики для економічного добробуту регіону. Це включає забезпечення стійкості до стихійних лих, планування пандемій і боротьбу з тероризмом.

АТЕС – це платформа для багатостороннього діалогу та співпраці, де всі економіки-члени мають рівні права та активно беруть участь у прийнятті рішень. Принципи рівності та консенсусу лежать в основі діяльності АТЕС, забезпечуючи справедливий та демократичний процес прийняття рішень. Не існує обов'язкових чи договірних зобов'язань. Зобов'язання беруться на добровільній основі, а проекти з нарощування потенціалу допомагають членам реалізовувати ініціативи АТЕС.

Структура АТЕС базується як на підході «знизу вгору», так і на «зверху вниз». Комітети та робочі групи АТЕС є рушійною силою розвитку організації. Вони розробляють стратегічні плани, ініціативи та проекти, які спрямовані на досягнення спільних цілей країн-членів. Річні цілі АТЕС формуються на основі рекомендацій комітетів та робочих груп та реалізуються через мережу проектів, що фінансуються організацією та реалізуються на національному рівні.

Проекти з розвитку потенціалу відіграють важливу роль у втіленні цілей АТЕС у реальність. Збільшуючи потенціал членів через навчання навичкам і технологічні ноу-хау, проекти, що фінансуються АТЕС, зміцнюють готовність членів приймати нові ініціативи від електронної митної обробки до регуляторної реформи. Проекти АТЕС охоплюють широкий спектр питань, включаючи підтримку малого бізнесу та розвиток відновлюваної енергетики. Це свідчить про те, що організація прагне вирішувати найактуальніші проблеми регіону та сприяти його сталого розвитку.

Відділ управління проектами АТЕС у тісній співпраці з робочими групами керує реалізацією фінансованих АТЕС проектів. Це забезпечує ефективне використання ресурсів та досягнення поставлених цілей. Фінансування проектів стало можливим завдяки внескам членів АТЕС.

Відділ підтримки політики АТЕС забезпечує аналітичну основу для реалізації стратегічних цілей організації. Завдання відділу полягає в проведенні досліджень та аналізу, які допомагають сформулювати та реалізувати політичний курс АТЕС.

Іншим інтеграційним угрупованням у межах АТР є АСЕАН - Асоціація держав Південно-Східної Азії. Вона є меншою по площі країн, що в неї входять, ніж АТЕС. Ідея створення АСЕАН виникла у 1967 році з ініціативи Індонезії, Малайзії, Сінгапуру, Таїланду та Філіппін. Згодом до них приєдналися інші країни, і нині АСЕАН є об'єднанням десяти держав Південно-Східної Азії. До складу АСЕАН поступово увійшли Бруней (1984), В'єтнам (1995), Лаос і М'янма (1997), Камбоджа (1999). Це свідчить про те, що АСЕАН є динамічною організацією, яка постійно розвивається та розширюється [14]. Статус спостерігачів в АСЕАН наразі мають дві країни: Папуа – Нова Гвінея та Східний Тимор. Це свідчить про зацікавленість цих країн у співпраці з АСЕАН та їхньому бажанні в майбутньому стати повноправними членами організації.

Консенсус, співпраця та мирне вирішення спорів – це фундаментальні принципи АСЕАН, зафіксовані у Бангкокській декларації та Статуті. Саме на цих засадах будується співробітництво між країнами-членами організації.

Акцентуючи увагу на іншому важливому моменті в розвитку АСЕАН, дослідники констатують на тому факті, що до асоціації входять держави, поміж населення яких переважають буддисти, мусульмани або християни, а також держави, де при владі комуністичні диктатори, ісламський султанат і військова хунта. Другою перешкодою інтеграційних процесів в АСЕАН є жорстка конкуренція між приватними компаніями, тому саме вони виступають противниками створення відкритого ринку, власне чого вимагає Економічна Спільнота. І, третя перешкода стосується економічного націоналізму Індонезії, якій найменш вигідна лібералізація руху робочої сили в рамках програми Економічної Спільноти, оскільки вона є найбільшою державою Об'єднання, третя за величиною у світі демократія, держава, в якій

найчисленніше мусульманське населення на планеті, розглядає іслам і демократію – як сумісні поняття, і незмінно дотримується аналогічного гасла, як і у випадку ЄС, «Єдність у різноманітті» [14]. Однак, попри вище окреслені перешкоди інтеграції АСЕАН в економічному та геополітичному аспекті, в держав регіону не має інших варіантів, окрім як триматися разом [14, С. 74-86].

Варто відзначити, що в рамках формування Економічної Спільної АСЕАН, як і у випадку з ЄС, значна кількість громадських організацій глибоко стурбовані і закликають до переосмислення політики Асоціації, та зазначають, що її політика є упередженою та слугує інтересам великих корпорацій та традиційних еліт, не враховуючи потреби широких верств населення.

Формування Економічної Спільноти АСЕАН визначається чотирма колонами: перша – це створення єдиного ринку і виробничої бази, друга – підвищення конкурентоспроможності, третя – сприяння справедливому економічному розвитку, і четверта – подальша інтеграції АСЕАН в глобальній економіці. У випадку об'єднання зусиллями ринків регіону і виробничих центрів можна створити вільний потік товарів, послуг, інвестицій, капіталу і кваліфікованої робочої сили. Прихильники стверджують, що якщо інтеграція завершиться успішно, то за найближчі кілька років регіон може стати четвертим за величиною у світі в економічному плані [14].

Під час Народного форуму Асоціації, різні організації громадянського суспільства висловили зі свого боку теж глибоку стурбованість щодо того, що «лібералізація ринку праці збільшить кількість робочих місць і буде продовжувати чинити негативний вплив на права працівників». Вони відкидають модель розвитку регіональної інтеграції, яку їм насаджує зверху керівництво АСЕАН, пояснюючи це тим, що АСЕАН працює на користь великих корпорацій, ігноруючи потреби звичайних людей, критики ставлять під сумнів її легітимність. [14].

В якості альтернативного каркасу в АСЕАН «Ibon Foundation» припускає, що інтеграція повинна перетворити Асоціацію в регіоні на Об'єднання, у фокусі уваги якого перебуватимуть інтереси людей, такі як висока якість продуктів харчування, питання непорушності суверенітету, зміни клімату, повага прав людини і громадянина, а не ринкова стратегія зростання. Ключовими принципами функціонування між державами-членами АСЕАН мають стати солідарність, співпраця і взаємодоповнюваність всупереч економічній конкуренції, на думку представників цього дослідницького центру. Позаяк Економічний проект Спільноти на цей час не імплементований, то представники громадянського суспільства висловлюють сподівання у більш ґрунтовних та демократичних консультаціях усіх зацікавлених сторін майбутнього АСЕАН, а не тільки у рамках обмеженого кола.

Позитивне майбутнє АСЕАН можливе тільки тоді, коли буде підтримка громадськості, відтак Спільнота може ефективно просувати свої інтереси як у рамках китайських ініціатив щодо економічної співпраці в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні, так і в контексті Транс-Тихоокеанського партнерства. Це дозволить їй зміцнити свої позиції на міжнародній арені та сприяти розвитку глобальної економіки. [14].

Країни-учасниці віддають перевагу мирному вирішенню спорів, оскільки будь-який збройний конфлікт, навіть якщо він завершиться перемогою однієї зі сторін, матиме негативні наслідки для всіх учасників. Вони усвідомлюють, що спільна безпека є запорукою стабільності та процвітання регіону.

Хоча членство в АСЕАН обмежене країнами Південно-Східної Азії, організація активно співпрацює з іншими державами та регіональними об'єднаннями через різноманітні формати партнерства, такі як діалог на рівні лідерів, спільні проекти розвитку та участь у конкретних ініціативах. Це дозволяє АСЕАН розширювати сферу свого впливу та зміцнювати свою роль на міжнародній арені. Співпраця АСЕАН виходить за рамки організації та

охоплює такі формати як АСЕАН+3 та АСЕАН+6, що дозволяє поглибити взаємодію з ключовими партнерами в регіоні та сприяти розвитку економіки Азіатсько-Тихоокеанського регіону.

Однією з ключових особливостей АСЕАН є здатність до колективного вирішення проблем. Асоціація успішно практикує консенсус у прийнятті рішень та вибудовує спільну позицію на міжнародній арені, що сприяє зміцненню її ролі в регіоні. Цей досвід може бути корисним для інших регіональних об'єднань, які прагнуть досягти консенсусу та співпраці. Сьогодні АСЕАН є ключовим гравцем на політичній і економічній арені АТР, визначаючи напрямки розвитку регіональної інтеграції. Вплив АСЕАН на процеси, що відбуваються в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні, є значним і багатограним. Організація відіграє важливу роль у забезпеченні стабільності та процвітання в регіоні.

АСЕАН перетворилася на потужний центр притягання в регіоні, об'єднавши країни Південно-Східної Азії на основі спільних економічних інтересів. Позитивна динаміка розвитку країн-членів АСЕАН підтверджує ефективність обраного шляху і робить АСЕАН одним з найвпливовіших регіональних об'єднань у світі. [16; 17; 18].

Задекларувавши мету створення економічного об'єднання, АСЕАН взяла на себе відповідальність за розробку комплексної стратегії регіональної інтеграції, яка охоплюватиме різні рівні співпраці. Для успішної участі в процесах регіональної інтеграції на рівнях Східної Азії та АТР, Асоціації необхідно розробити чітку концепцію для кожного з цих рівнів. Завданням було забезпечити більш ефективну роботу економіки регіону за рахунок лібералізації торгівлі, підвищення конкурентоспроможності та вдосконалення механізмів управління. Це мало сприяти створенню єдиного економічного простору та підвищенню добробуту населення. [17, с. 269].

Динамічний розвиток нових індустріальних країн, що є членами АСЕАН, потребує додаткових стимулів. Створення зони вільної торгівлі

АСЕАН-НАФТА є одним із таких стимулів, який має прискорити їхню інтеграцію в світову економіку.

Зміни геополітичної ситуації в Східній Азії підштовхнули країни регіону, зокрема країни АСЕАН, до активізації зусиль з інституціоналізації співпраці. Стало очевидно, що самотійно відновити економічне зростання в умовах глобальної конкуренції без співпраці з найбільшими економіками регіону вкрай складно. [17, с. 12].

У 2002 році АСЕАН зробила значний крок у напрямку регіональної інтеграції, уклавши з Китаєм Рамкову угоду про створення найбільшої в Азії зони вільної торгівлі. Надихнені успіхом цього проекту, країни АСЕАН висловили бажання розширити коло партнерств, включивши до нього Росію, Японію та Південну Корею, з метою створення ще більш динамічного регіону. Це свідчить про прагнення АСЕАН стати рушійною силою економічного розвитку в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні [16, с. 70]. АСЕАН, завдяки своєму масштабному ринку, стала серйозним конкурентом для таких економічних гігантів, як США та Європа, демонструючи динаміку і потенціал для подальшого зростання в рамках східноазійської економічної інтеграції. [18; 19].

Приєднання країн з перехідною економікою до АСЕАН створило в організації дворівневу структуру, оскільки різні темпи економічного розвитку потребують різних підходів та умов для досягнення поставлених цілей. Це вимагає від АСЕАН розробки більш гнучких механізмів співпраці та підтримки країн-членів на різних стадіях розвитку.

Створення АСЕАН стало практичним втіленням амбітної мети, поставленої в «Баченні АСЕАН 2020 року», – побудови стабільного та конкурентоспроможного регіону з вільною торгівлею та збалансованим розвитком. Цей історичний крок відкрив нові можливості для економічного зростання країн-членів та зміцнення їхніх позицій на світовій арені.

Дослідження АСЕАН виявило, що об'єднання характеризується не лише економічною різноманітністю, але й релігійною та політичною. В

АСЕАН представлені країни з різними релігійними переконаннями (буддизм, іслам, християнство) та різними політичними системами, від комуністичних до султанатів та військових режимів. Це робить АСЕАН унікальним регіоном з точки зору культурного та політичного плюралізму. Другою перешкодою на шляху інтеграційного процесу в АСЕАН є протидія приватних компаній, які бачать у створенні відкритого ринку загрозу для своїх позицій. Інша проблема полягає в економічному націоналізмі Індонезії, яка, будучи найбільшою країною АСЕАН, бачить у лібералізації ринку праці потенційну загрозу для своїх громадян і тому чинить опір деяким інтеграційним ініціативам. Ці фактори, поряд з іншими, уповільнюють процес створення єдиного економічного простору в регіоні.

Варто відзначити, що під час формування Економічного Співтовариства АСЕАН громадські організації висловлювали серйозну критику на адресу політики Асоціації. Вони стверджували, що ця політика є упередженою та слугує інтересам великого бізнесу та традиційних еліт, ігноруючи потреби звичайних громадян. Це призвело до жвавих дискусій про те, як забезпечити баланс між економічним зростанням та соціальною справедливістю в регіоні.

Формування економічного співтовариства АСЕАН базується на чотирьох основних принципах: створенні єдиного ринку, підвищенні конкурентоспроможності регіону, забезпеченні справедливого економічного розвитку та поглибленні інтеграції АСЕАН у світову економіку. Реалізація цих цілей є складним і тривалим процесом, але вона відкриває перед країнами АСЕАН нові можливості для економічного зростання та підвищення добробуту населення. Об'єднання регіональних ринків та виробничих центрів відкриває шлях до створення єдиного економічного простору, де вільно циркулюватимуть товари, послуги, інвестиції та робоча сила. Експерти прогнозують, що при успішній інтеграції регіон може стати четвертою за величиною економікою світу вже найближчим часом.

На початку XXI століття АСЕАН перетворилася на ключового політичного гравця в регіоні та набула значного впливу на світовій арені. Цей успіх пояснюється стрімким економічним зростанням країн-членів та поглибленням процесів економічної інтеграції в регіоні. Зростання економічного потенціалу АСЕАН свідчить про те, що її роль у світовій політиці продовжуватиме посилюватися.

АТР демонструє значний потенціал для подальшої інтеграції. Серед переваг таких процесів можна виділити позитивний вплив на економіку регіону, спроможність швидко адаптуватися до глобальних викликів та можливість формування нових інтеграційних структур на основі існуючих механізмів. Кожна з цих характеристик потребує більш глибокого аналізу. АТР є одним з найважливіших центрів світової економіки, але його регіональна структура досить складна. До АТР входять різноманітні субрегіони (Північно-Східна, Південно-Східна Азія, Східна Азія та Океанія), які, незважаючи на географічні особливості, часто об'єднуються за іншими критеріями, що ускладнює чітке визначення меж регіону. Ця складність обумовлена як історичними факторами, так і різноманітністю економічних інтересів країн регіону. [15, с. 36].

Сформована в АТР система міжнародного поділу праці стала рушійною силою економічної інтеграції регіону. Завдяки їй, економіки країн АТР тісно переплелися на рівні транснаціональних корпорацій, розмиваючи національні кордони. Унікальність азійської інтеграції полягає в тому, що вона відбувається спонтанно, без формальних угод, створюючи своєрідну "фактичну інтеграцію". Цей процес має як позитивні, так і негативні наслідки для країн регіону. Взаємодія економік сусідніх країн та їхня взаємодоповнюваність сприяли формуванню тісних економічних зв'язків, які згодом трансформувалися у фактичну інтеграцію. Для закріплення цих процесів уряди країн були змушені укладати відповідні міждержавні угоди. Так, наприклад, спільне використання природних ресурсів, розвиток

транспортної інфраструктури та спільні інвестиційні проекти стали основою для подальшої інституціоналізації інтеграційних процесів в регіоні.

Розвиток Азіатсько-Тихоокеанського регіону характеризується парадоксальною ситуацією: з одного боку, спостерігається стрімке поглиблення економічних зв'язків між країнами, а з іншого – зберігається геополітичне суперництво. При цьому країни Східної та Південно-Східної Азії демонструють значно швидші темпи економічного зростання порівняно із західними країнами та Японією. Цей парадокс свідчить про складність і багатогранність процесів, що відбуваються в АТР.

На відміну від Європейського Союзу, країни АТР не створюють наддержавних структур. Замість цього вони обирають більш гнучку модель співпраці, включаючи багатосторонні форуми на кшталт АТЕС, субрегіональні угруповання, такі як АСЕАН та "АСЕАН+3", а також двосторонні угоди. Такий підхід дозволяє враховувати різноманітність інтересів і особливості розвитку окремих країн регіону. Однак, ця модель має як свої переваги, так і недоліки, і її ефективність залежить від багатьох факторів, включаючи геополітичну ситуацію в регіоні та економічну політику окремих країн.

Висновки до розділу 1

Міжнародна економічна інтеграція – це складний процес об'єднання національних економік, який охоплює різні рівні: від взаємодії окремих компаній до співпраці держав. Його основою є розвиток міжнародного поділу праці, що проявляється у створенні спільних виробничих ланцюжків та угод між економічними суб'єктами різних країн. Цей процес сприяє зростанню економічної ефективності, розширенню ринків збуту та підвищенню добробуту населення країн-учасниць.

Інтеграція є результатом комплексу взаємопов'язаних факторів, серед яких: поглиблення міжнародного поділу праці, науково-технічний прогрес,

розвиток комунікацій та гостра необхідність спільного вирішення глобальних проблем. Ці процеси сприяють створенню єдиного світового господарства та посиленню взаємозалежності країн.

З завершенням Холодної війни, центр уваги міжнародних аналітиків перемістився на регіони, які раніше були ареною протистояння двох блоків: Центральну Європу, Балкани та Близький Схід. Глибокі кризи, що спалахнули в цих регіонах, стали прямим наслідком розпаду біполярної системи. Етнічні конфлікти, боротьба за владу та економічна нестабільність стали характерними рисами цих регіонів у постбіполярний період.

Особливістю інтеграційних процесів в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні є домінування субрегіональних угруповань над загальнорегіональними структурами. Це пов'язано з тим, що на субрегіональному рівні менш гостро стоять проблеми дезінтеграції та розбіжності в рівнях економічного розвитку. Саме тому АСЕАН, "АСЕАН+3" та інші субрегіональні угруповання відіграють ключову роль в інтеграційних процесах в АТР.

Сформована в АТР система міжнародного поділу праці стала каталізатором економічної інтеграції регіону, сприяючи тісній співпраці між транснаціональними корпораціями та розмиванню кордонів між національними економіками. Це, в свою чергу, призвело до створення складних виробничих ланцюжків, що охоплюють кілька країн регіону. Унікальність азійської інтеграції полягає в тому, що вона виникла спонтанно, під впливом взаємодії економік країн регіону. Спочатку інтеграція мала фактичний характер, а вже потім отримала формальне закріплення у вигляді міждержавних угод. Такий підхід дозволив створити гнучку систему інтеграції, яка відповідає потребам регіону.

РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ СПІВРОБІТНИЦТВА В РАМКАХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ УГРУПУВАНЬ В АТР

2.1 Оцінка сучасних трендів глобального економічного розвитку

Глобальне зростання у 2023 році продовжувалось із річними темпами трохи більше ніж на 3%, незважаючи на гальмування, спричинене жорсткішими фінансовими умовами та іншими несприятливими факторами, зокрема триваючою війною в Україні та розгортанням конфліктів на Близькому Сході. Згідно з останнім Економічним прогнозом ОЕСР [20], в якому прогнозують стабільне зростання глобального ВВП на 3,1% у 2024 році, як і 3,1% у 2023 році, з подальшим невеликим зростанням до 3,2% у 2025 році (рис. 2.1).

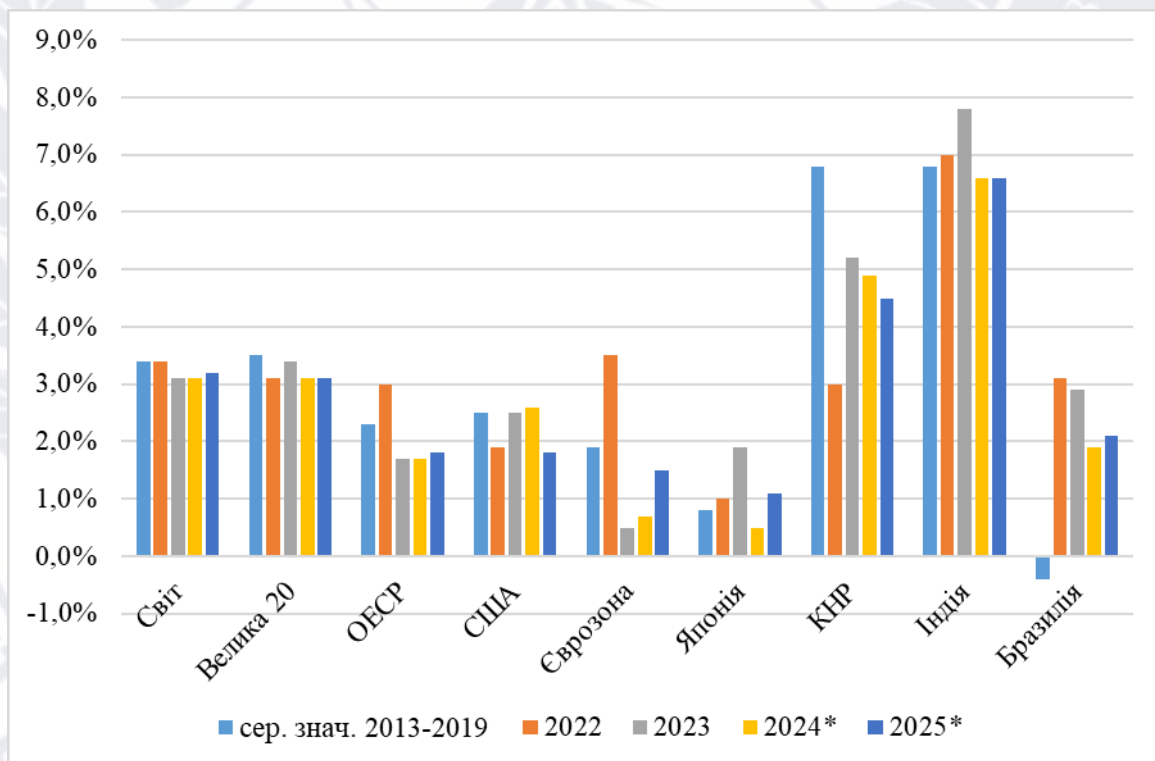

Рисунок 2.1 – Темпи приросту ВВП по деяким країнам, групам країн світу, 2013-2025 рр., % до попереднього року

* 2024-2025 рр. – прогноз ОЕСР

Тим не менш, стійкість світової економіки не була загальною. Зростання було стабільним у Сполучених Штатах, зумовленим сильним

споживанням домогосподарств і несподівано експансіоністською фіскальною політикою, а також у багатьох великих країнах з ринковою економікою, що розвивається, але послабилося в багатьох інших розвинутих економіках, особливо в Європі, і в країнах з низьким рівнем доходу в цілому. Зростаюча кількість економік зазнала технічної рецесії у 2023 році з двома або більше послідовними квартальними падіннями виробництва. Виробництво знизилося в 12 країнах ОЕСР протягом року до четвертого кварталу, включаючи Німеччину та Сполучене Королівство. Зростання в Японії було стійким у 2023 році, чому сприяла все ще пом'якшувальна монетарна політика та помірно експансіоністська фіскальна позиція, але сповільнилося у другій половині року [21].

Серед основних ринкових економік, що розвиваються, зростання ВВП (на основі витрат) було бурхливим в Індії, чому сприяли значні державні інвестиції, та Індонезії, і несподіваним зростанням у Бразилії, Мексиці та Туреччині, незважаючи на жорсткіші фінансові умови. Зростання також посилювалося в Китаї в першому кварталі 2024 року завдяки політичним стимулюючим заходам, які допомогли компенсувати триваючу слабкість на ринках нерухомості. Навпаки, результати залишаються слабшими в кількох уразливих країнах через обмежені фінансові умови та зростаючі ознаки несприятливих наслідків кліматичних змін.

Прогнозується, що зростання ВВП у Сполучених Штатах становитиме 2,6% у 2024 році, а потім сповільниться до 1,8% у 2025 році, оскільки економіка адаптується до високих витрат на запозичення та стримування внутрішнього попиту. У єврозоні, яка стагнувала в четвертому кварталі 2023 року, відновлення реальних доходів домогосподарств, жорсткість ринків праці та зниження процентних ставок допоможуть створити поступове відновлення. Зростання ВВП єврозони прогнозується на рівні 0,7% у 2024 році та 1,5% у 2025 році [20].

Зростання в Японії має стабільно відновлюватися, а внутрішній попит буде підтримуватися сильнішим зростанням реальної заробітної плати,

продовженням стимулюючої монетарної політики та тимчасовим зниженням податків. Прогнозується, що ВВП зросте на 0,5% у 2024 році та на 1,1% у 2025 році.

Очікується, що Китай помірно сповільниться із зростанням ВВП на 4,9% у 2024 році та на 4,5% у 2025 році, оскільки економіка підтримується фіскальними стимулами та експортом.

Вплив жорстких монетарних умов продовжує відчуватися, особливо на ринках житла та кредитування, але глобальна діяльність виявляється відносно стійкою, зниження інфляції продовжується, а впевненість приватного сектора покращується.

Рівень безробіття в ОЕСР у лютому становив 4,9%, близький до найнижчого рівня з 2001 року. Реальні доходи зростають у багатьох країнах ОЕСР у міру помірної інфляції, а зростання торгівлі стало позитивним. Прогнози продовжують відрізнятися в різних країнах, із слабшими результатами в багатьох розвинених економіках, особливо в Європі, і значним зростанням у Сполучених Штатах і багатьох країнах з ринковою економікою, що розвивається [18].

Прогнозується, що загальна інфляція в ОЕСР поступово знизиться з 6,9% у 2023 році до 5,0% у 2024 році та 3,4% у 2025 році, чому сприятиме жорстка монетарна політика та зниження цін на товари та енергоносії. Очікується, що до кінця 2025 року інфляція повернеться до цілей центральних банків у більшості великих економік (рис. 2.2).

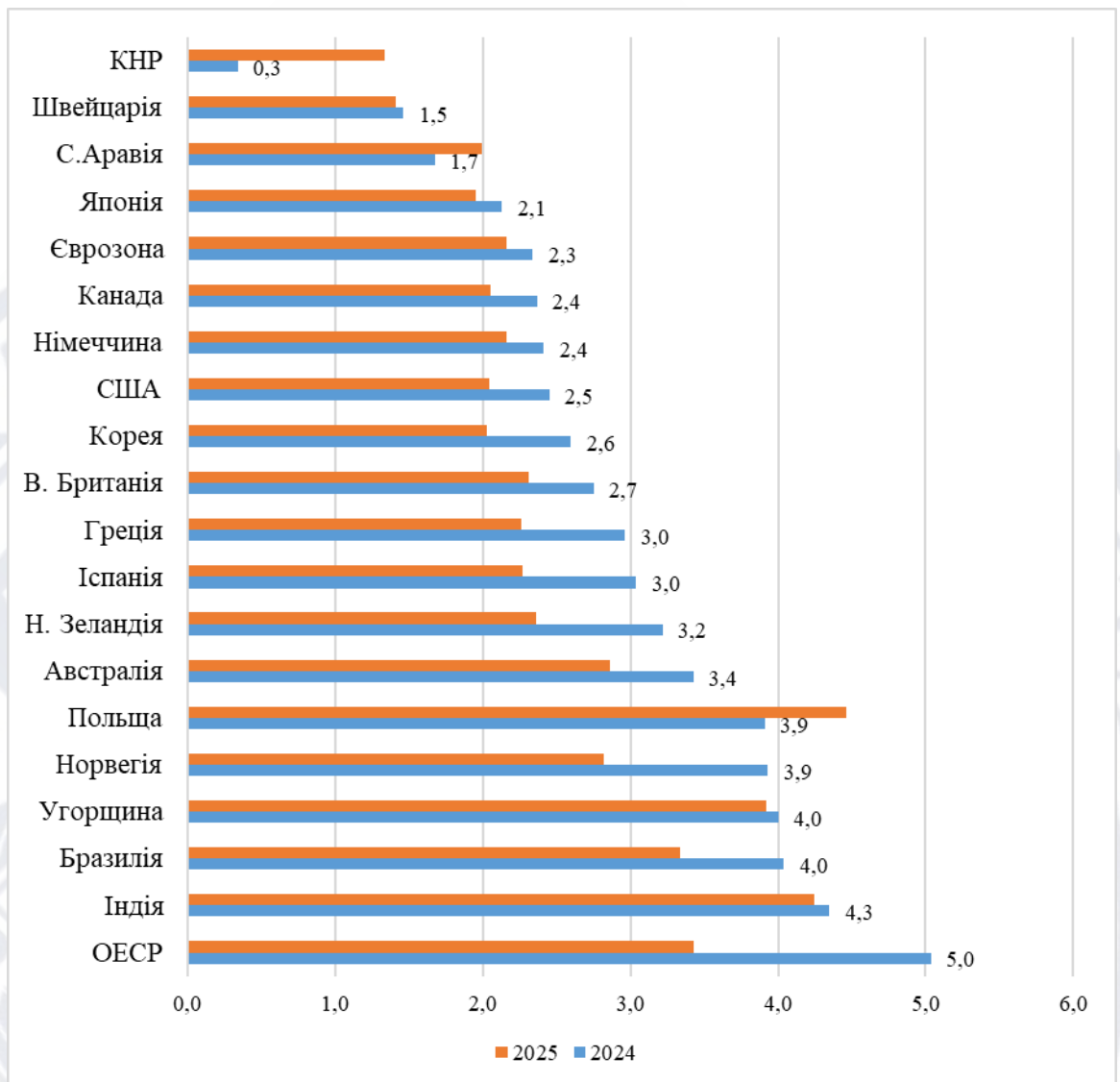

Рисунок 2.2 – прогностні значення інфляції в країнах ОЕСР, 2024-2025 рр., %

В глобальній економіці залишається значна невизначеність. Інфляція може залишатися високою довше, що призведе до більш повільного, ніж очікувалося, зниження процентних ставок і призведе до подальшої фінансової вразливості. Зростання в Китаї може розчарувати через постійну слабкість ринків нерухомості або меншу, ніж очікувалося, фінансову підтримку протягом наступних двох років. Висока геополітична напруженість залишається значним короткостроковим ризиком для активності та інфляції, особливо якщо розгортається конфлікт на Близькому Сході та атаки в Червоному морі розширяться або посиляться. З іншого боку, зростання попиту може виявитися сильнішим, ніж очікувалося, якщо

домогосподарства та фірми будуть більш повно використовувати заощадження, накопичені під час COVID-19.

Уряди стикаються зі зростаючими фіскальними проблемами через високий рівень боргу та значні додаткові витрати через старіння населення, адаптацію до клімату та пом'якшення його наслідків. Майбутні боргові зобов'язання, ймовірно, значно зростуть, якщо не буде вжито заходів, що підкреслює необхідність посилення найближчих зусиль для стримування зростання витрат, підвищення ефективності державних витрат, перерозподілу витрат у сфери, які краще підтримують можливості та зростання, та оптимізації податкових надходжень.

Як і в решті світу, зростання в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні було стійким, незважаючи на все ще високі ставки монетарної політики, слабе зовнішнє середовище та перспективу побічних ефектів від корекції сектора нерухомості Китаю. У 2023 р. цей регіон залишався найдинамічнішим у світі та сприяв майже 2/3 світового зростання, причому внутрішнє споживання залишалося основним детермінантом активності, особливо в країнах Азії, що розвиваються. У той же час інфляція знизилася завдяки своєчасному посиленню монетарної політики впродовж 2022 р. та на початку 2023 р., а також падінню цін на сировину й товари, хоча швидкість зниження інфляції значно відрізнялася в різних економіках (рис. 2.3).

Для більшості країн ця кон'юнктура покращує перспективи 2024 р., зміцнюючи купівельну спроможність і прокладаючи шлях для можливого пом'якшення монетарної політики пізніше в цьому році. Зважаючи на це, деякі економіки Азіатсько-тихоокеанського регіону зараз ризикують не досягнути своїх цільових показників інфляції, тому їм потрібно стежити за потенційним дефляційним тиском. Зростання в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні несподівано підвищилося в другій половині 2023 р., досягнувши 5% у річному вираженні – це значно більше, ніж за підсумками 2022 р. (3,%), і на 0,4 відсоткового пункту вище, ніж прогнозувалося раніше.

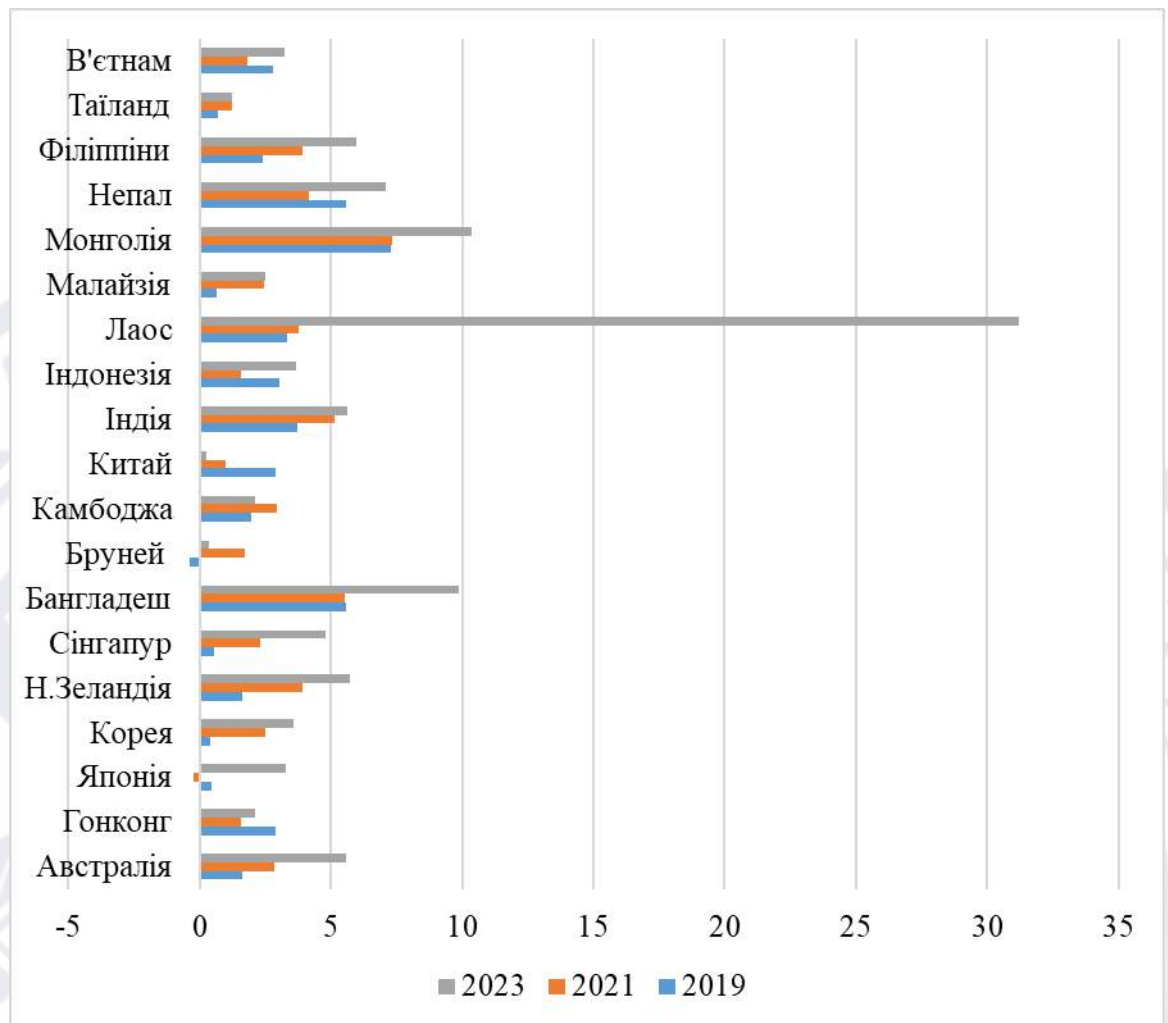

Рисунок 2.3 – Інфляція споживчих цін в країнах АТР, 2019-2023 рр.

[38]

На країни Азії, що розвиваються, припадає основна частина позитивних змін зростання, зокрема в Малайзії, Філіппінах, В'єтнамі та, особливо, в Індії (рис. 2.4). Навпаки, показники зростання в розвинутих економіках здебільшого відповідали попереднім прогнозам, за винятком Нової Зеландії, яка увійшла в технічну рецесію.

На ринках країн АТР, що розвиваються, зростання було підтримано переважно високим приватним попитом. У Китаї та, особливо, Індії, державні інвестиції мали вагомий вплив. Країни регіону загалом зіткнулися зі слабким експортним попитом, що частково відображає нормалізацію попиту на товари порівняно з послугами після пандемії COVID-19. Технологічні продукти з розвиненої Азії були помітним винятком, мабуть,

вигравши від різкого зростання попиту на висококласні напівпровідники, пов'язані з додатками штучного інтелекту в четвертому кварталі 2023 р..

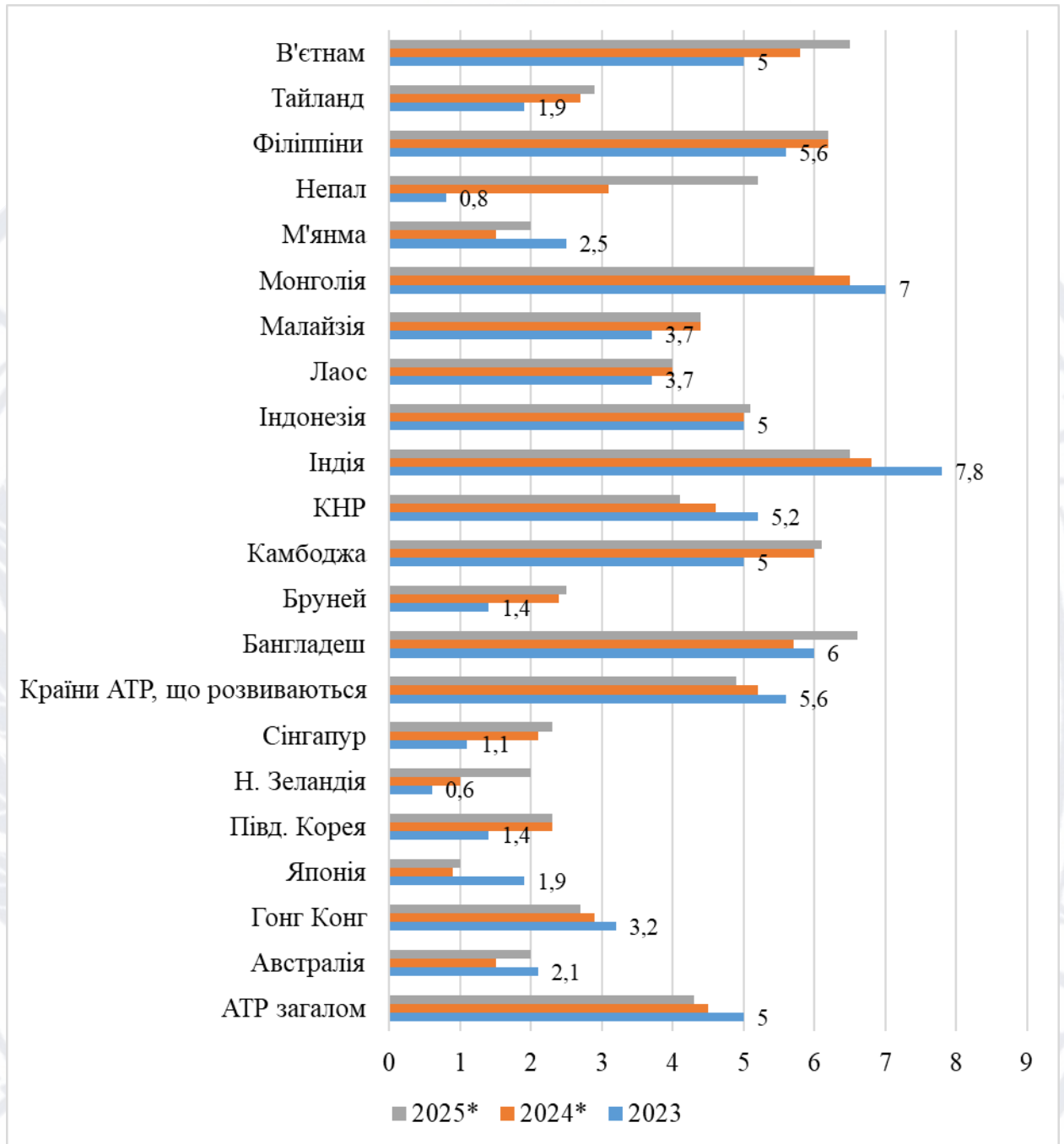

Рисунок 2.4 – Динаміка ВВП країн АТР, 2023-2025 рр., %
2024-2025 рр. – прогноз

Згідно з цими тенденціями, на ринках, що розвиваються, діяльність у сфері послуг була загалом більшою, ніж промислова. У країнах з розвинутою економікою зростання активності в сфері послуг сповільнилося, тоді як промислове виробництво почало прискорюватися в четвертому кварталі [23].

2.2 Аналіз діяльності інтеграційних угруповань у глобальній економіці

Швидкий розвиток технологій, зокрема транспорту, комунікацій та інформаційних систем, у поєднанні з поглибленням міжнародного поділу праці створили сприятливі умови для посилення глобальної економічної інтеграції. Це призвело до зростання взаємозалежності національних економік та створення глобальних виробничих ланцюжків. [24].

Швидка інтернаціоналізація економіки стимулювала створення міжнародних об'єднань та регіональних торговельних блоків. Це стало реакцією країн на глобалізаційні процеси та необхідністю об'єднання зусиль для вирішення спільних економічних проблем.

Розподіл регіональних утворень по світу є нерівномірним. Найвища концентрація спостерігається в Європі (25,7%), тоді як в інших регіонах, таких як Східна Азія (16,3%), Південна Азія (11,3%) та Північна Америка (8,1%), їх кількість значно менша. (рис. 2.5).

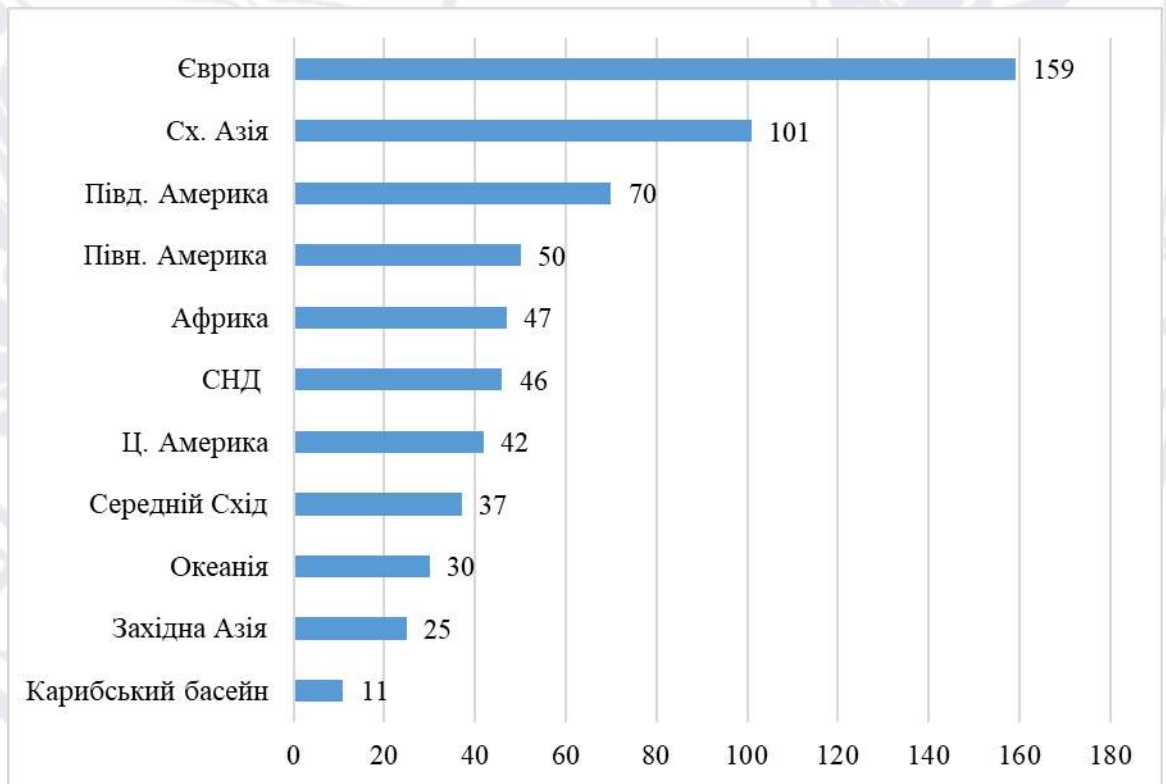

Рисунок 2.5 – Кількість регіональних торговельних угод (РТУ) за регіонами, 2022 р. [20]

Станом на початок 2022 року діяло 354 регіональні торговельні угоди між країнами-членами СОТ, за даними Комітету з регіональних торговельних угод. Це свідчить про активний розвиток регіональної інтеграції та глобалізації світової економіки. [27]. Найпоширенішим початковим етапом міжнародної економічної інтеграції є укладання регіональних торговельних угод. Наступним кроком на шляху поглиблення співпраці є створення митних союзів. За даними Європейської Комісії, у 2022 році функціонувало 15 таких союзів. Митні союзи дозволяють ліквідувати мита на товари, що торгуються між країнами-учасниками, що стимулює економічний розвиток регіону. (табл. 2.1) [26].

Таблиця 2.1 – Перелік чинних митних союзів

Угода	Дата укладання	Члени
Андське співтовариство (CAN)	1988	Болівія, Колумбія, Перу, Еквадор, Аргентина, Бразилія, Парагвай, Уругвай, Чилі
Карибське співтовариство (CARICOM)	1991	Антигуа і Барбуда, Багамські острови, Беліз, Барбадос, Домініка, Гренада, Гайана, Гаїті, Ямайка, Монтсеррат, Сент-Кітс і Невіс, Сент-Люсія, Сент-Вінсент, Суринам, Тринідад і Тобаго
Центральноамериканський спільний ринок (CASM)	2004	Коста Ріка, Домінікани, Беліз, Сальвадор, Гватемала, Гондурас, Нікарагуа, Панама
Східноафриканське співтовариство (EAC)	2005	Конго, Об'єднана Республіка Танзанія, Республіки Кенія, Бурунді, Руанда, Південний Судан, Уганда
Економічне та валютне співтовариство Центральної Африки (CEMAC)	1999	Ангола, Бурунді, Камерун, Чад, Демократична Республіка Конго, Гвінея, Габон, Республіка Конго, Руанда, Центральноафриканська Республіка, Сан-Томе і Прінсіпі
Євразійський митний союз (EACU)	2010	Вірменія, Білорусь, Киргизстан, Росія, Казахстан
Митний союз ЄС (EUCU)	1958	27 держав-членів Європейського Союзу
ЄС – Андорра	1991	27 держав-членів ЄС і Андорра
ЄС – Сан-Марино	2002	27 держав-членів ЄС і Сан-Марино
ЄС – Туреччина	1996	27 держав-членів ЄС і Туреччина
Рада співробітництва Перської затоки (GCC)	2015	Бахрейн, Кувейт, Оман, Катар, Саудівська Аравія та Об'єднані Арабські Емірати

Продовження табл. 2.1

Південний спільний ринок (МЕРКОСУР)	1991	Аргентина, Бразилія, Парагвай, Уругвай, Болівія, Чилі, Колумбія, Еквадор, Гайана, Перу, Суринам
Південноафриканський митний союз (SACU)	1910	Ботсвана, Есватіні, Лесото, Намібія та Південна Африка
Швейцарія–Ліхтенштейн	1924	Швейцарія, Ліхтенштейн
Західноафриканський економічний і валютний союз (WAEMU)	1994	Бенін, Буркіна-Фасо, Сенегал, Того, Кот-д'Івуар, Малі, Нігер, Гвінея-Бісау

Як видно з таблиці 2.1, піонерами у створенні митних союзів та реалізації їх переваг стали країни Західної Європи. В останні десятиліття активізувалися інтеграційні процеси в інших регіонах, таких як Африка та Близький Схід, де виникли такі об'єднання, як Східноафриканське співтовариство, Економічне співтовариство Центральної Африки, Західноафриканський економічний і валютний союз та Рада співробітництва Перської затоки. Ці об'єднання свідчать про зростаючу роль регіональної співпраці в сучасному світі. [26].

Спільний ринок є найвищим рівнем економічної інтеграції, який передбачає вільне переміщення товарів, послуг, капіталу та робочої сили. Сьогодні лише декілька регіонів досягли такого рівня інтеграції: Європейський Союз, Центральна Америка, Євразійський економічний союз та МЕРКОСУР. Ці успішні приклади демонструють, що спільні ринки можуть значно стимулювати економічний розвиток і підвищити добробут населення. (табл. 2.2).

Спільні ринки об'єднують велику кількість країн та їхніх економік, створюючи масштабний простір для економічної взаємодії мільйонів людей. Це сприяє зростанню торгівлі, інвестицій та технологічного обміну, а також сприяє підвищенню рівня життя населення.

З таблиці 2.2 та за даними МВФ, світовий ВВП у 2021 році сягнув 96,1 трлн доларів США, з яких понад 19% припало на країни Європейського Союзу. Це свідчить про значний внесок ЄС у світову економіку. Хоча у 2022 році частка ЄС дещо знизилася (до 16,7%), Європа залишається одним з

ключових гравців на глобальному ринку. Незважаючи на незначне зниження частки Європейського Союзу у світовому ВВП у 2022 році, Європа залишається одним з ключових гравців на глобальному ринку. Порівняно з ЄС, частка інших регіональних об'єднань, таких як МЕРКОСУР, Євразійський економічний союз та Центральна Америка, є значно меншою. Це свідчить про високий рівень економічної інтеграції в Європі та її значний вплив на світові економічні процеси [28].

Таблиця 2.2 – Інтеграційні угруповання рівня «спільний ринок» [28, 29]

Назва об'єднання	Населення, млн. осіб	ВВП, млрд. дол.	ВВП на душу населення, тис. дол.	Частка у світовому ВВП	Країни
Європейський єдиний ринок	448,4	18458	41,2	19,2%	27 держав-членів ЄС, Ісландія, Ліхтенштейн, Норвегія та Швейцарія
Центрально-американський спільний ринок	61,2	352	5,8	0,4%	Коста Ріка, Домінікани, Беліз, Сальвадор, Гватемала, Гондурас, Нікарагуа, Панама
Євразійський економічний простір	184,9	1979	10,7	2,1%	Вірменія, Білорусь, Киргизстан, Росія, Казахстан
Південний спільний ринок МЕРКОСУР	405,5	2986	7,4	3,1%	Аргентина, Бразилія, Парагвай, Уругвай, Болівія, Чилі, Колумбія, Еквадор, Гайана, Перу, Суринам

Світ інтеграції постійно розвивається. Кількість міжнародних угод та об'єднань зростає з кожним роком. Країни активно шукають нових партнерів та розширюють сфери співпраці, а також ведуть переговори про створення нових регіональних блоків. Це свідчить про зростання взаємозалежності країн і посилення ролі міжнародних економічних відносин.

Розміри та вплив інтеграційних угруповань можуть значно відрізнятись. За кількістю членів та населенням серед лідерів можна назвати ЄС, АСЕАН, НАФТА, АТЕС, МЕРКОСУР, Африканський союз та Ліга арабських держав. Ці об'єднання відіграють важливу роль у формуванні світової економіки та політики. (табл. 2.3).

Із табл. 2.3 видно, що Азійсько-Тихоокеанське економічне співробітництво (АТЕС) є найбільшим інтеграційним угрупованням за кількістю населення, об'єднуючи понад 2,9 мільярда людей. Завдяки потужній економіці провідних країн-членів, таких як США, Китай, Південна Корея та Японія, АТЕС продукує понад 60% світового ВВП. Європейський Союз та Північноамериканська угода про вільну торгівлю є ключовими гравцями світової економіки. На їхню частку припадає понад 44% світового ВВП, а рівень життя їхніх громадян є одним з найвищих у світі. Натомість, Африканський союз, незважаючи на велику кількість членів, має значно нижчі економічні показники. Ці розбіжності підкреслюють необхідність подальшого розвитку економічної інтеграції в Африці.

Таблиця 2.3 – Показники діяльності інтеграційних угруповань [29, 30, 31]

Назва інтеграційного утворення	Кількість членів	Населення, млн осіб	Частка у світовому населенні, %	ВВП, млрд дол.	ВВП на душу населення, тис. дол.	Частка у світовому ВВП, %
ЄС	27	447,1	5,7	17165,4	38,4	17,9
АСЕАН	10	667,4	8,5	3355,7	5,1	3,5
НАФТА	3	499,2	6,4	25751,2	51,6	25,8
АТЕС	21	2946,4	37,6	58067,9	19,8	60,4
МЕРКОСУР	11	405,5	5,2	2986,2	7,4	3,1
Африканський союз	51	1241,1	15,8	2515,1	2,1	2,6
Ліга арабських держав	21	415,9	5,3	2665,5	6,5	2,8

Ключовим показником успішності інтеграційного об'єднання є рівень життя його громадян. Його визначають такі фактори, як освітній рівень, доходи, соціальний захист та доступність медичної допомоги. Саме тому при оцінці інтеграційних процесів необхідно звертати увагу не лише на економічні показники, а й на соціальний розвиток країн-учасників. (табл.2.4).

З табл. 2.4 видно, що інтеграційні об'єднання, такі як ЄС, НАФТА та АТЕС, демонструють високий рівень економічного розвитку. Більшість їхніх членів мають доходи, що значно перевищують світовий середній показник і навіть перевищують поріг країн з високим рівнем доходів за класифікацією

Світового банку. Це підтверджується також високим індексом купівельної спроможності в цих країнах.

Таблиця 2.4 – Показники людського розвитку регіональних блоків [32, 33, 34]

Назва інтеграційного утворення	Рівень доходів населення, тис. дол.	Група за рівнем доходів	Індекс якості життя	Індекс купівельної спроможності	Індекс безпеки
ЄС	33,1	Високий дохід	160,7	69,3	65,1
АСЕАН	12,1	Дохід вище середнього	107,1	43,1	57,5
НАФТА	39,3	Високий дохід	152,6	80,9	51,4
АТЕС	24,8	Високий дохід	126,4	61,5	59,6
МЕРКОСУР	7,6	Дохід вище середнього	106,3	30,8	39,5
Африканський союз	2,4	Дохід нижче середнього	98,1	28,6	34,4
Ліга арабських держав	11,7	Дохід вище середнього	129,8	61,8	66,8

Щодо індексу безпеки, Катар та ОАЕ очолюють світовий рейтинг безпеки в 2021 році з показником понад 85 балів, тоді як більшість інших країн регіону мають значно нижчі показники (менше 40 балів). Ці дані свідчать про те, що рівень безпеки в арабському світі є неоднорідним і залежить від багатьох факторів, включаючи економічний розвиток, політичну стабільність та рівень соціальної справедливості. [35, 36].

Зовнішньоекономічна діяльність є важливим барометром розвитку регіональних союзів. Обсяги експорту та імпорту слугують наочним свідченням інтенсивності міжнародних торговельних відносин між країнами-членами. Динаміка цих показників для найбільших інтеграційних утворень подана в таблиці 2.5 та 2.6. Аналіз цих даних дозволяє оцінити рівень економічної інтеграції в різних регіонах світу та визначити основні тенденції їх розвитку.

Таблиця 2.5 – Темпи приросту експорту товарів регіональних блоків,
млрд.дол. США [37, 38, 39]

Назва інтеграційного утворення	2018	2022	Темп приросту 2022/2018, %
ЄС	2308,9	2575,6	11,6
АСЕАН	1089,9	1380,5	26,7
НАФТА	2566,4	2748,9	7,1
АТЕС	9242,8	10582,9	14,5
МЕРКОСУР	508,9	614,7	20,8
Африканський союз	432,9	364,6	-15,8
Ліга арабських держав	1017,5	954,3	-6,2

Таблиця 2.6 – Темпи приросту імпорту товарів регіональних блоків,
млрд.дол. США [37, 38, 39]

Назва інтеграційного утворення	2018	2022	Темп приросту 2022/2018, %
ЄС	2340,1	2494,2	6,6
АСЕАН	969,2	1291,1	33,2
НАФТА	3535,7	3929,1	11,1
АТЕС	9600,4	10704,4	11,5
МЕРКОСУР	486,6	567,1	16,5
Африканський союз	488,9	429,1	-12,3
Ліга арабських держав	701,9	753,9	7,4

Як видно з таблиці 2.5, більшість регіональних угруповань демонструвала зростання експорту до 2018 року. Однак, пандемія COVID-19 негативно вплинула на світову торгівлю, призвівши до скорочення експортних показників у всіх угрупованнях протягом 2018-2022 років. Винятком стали країни Африканського союзу та арабських держав, які мали негативну динаміку і раніше. З 2022 року спостерігається відновлення світової торгівлі, причому найбільш помітне зростання продемонстрували країни АСЕАН та МЕРКОСУР.

Динаміка імпорту загалом повторює тенденції експорту: сповільнення в період з 2018 по 2022 роки та різке зростання у 2022 році. Однак, темпи зростання експорту виявилися значно вищими, ніж темпи зростання імпорту. Це може свідчити про протекціоністські заходи та спрямованість політики

регіональних утворень на підтримку власного виробництва та експорту. Така тенденція характерна для багатьох країн світу і може призвести до перегляду глобальних торговельних відносин.

Частка країни у світовому експорті є ключовим показником її економічної активності на світовій арені. Зростання цієї частки свідчить про підвищення конкурентоспроможності країни та її успішну інтеграцію в глобальну економіку (рис. 2.6).

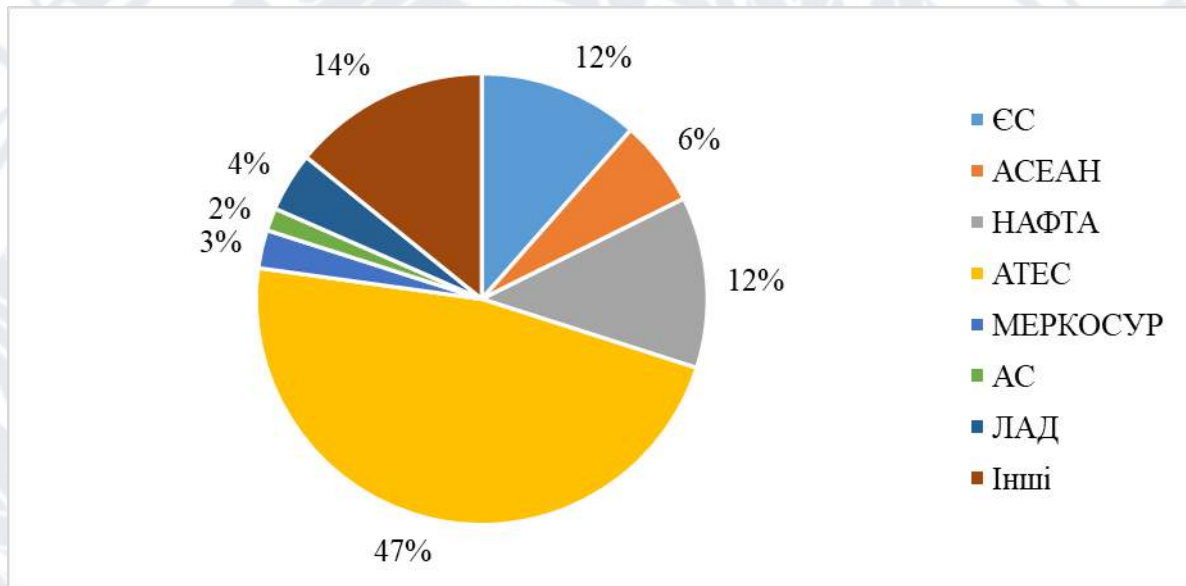

Рисунок 2.6 – Внесок інтеграційних угруповань у світовий експорт, %, 2022 р.

Згідно даних, лідером за обсягом експорту є Азійсько-Тихоокеанський регіон, на який припадає майже половина світового експорту (47,26%). Це свідчить про значну динаміку економічного розвитку країн цього регіону та їхню конкурентоспроможність на світовому ринку.

Пошук торговельних партнерів є однією з ключових задач будь-якого інтеграційного утворення. Саме тому всі інтеграційні утворення має власну широку мережу партнерів, що дозволяє їм ефективно функціонувати та розвиватися (табл. 2.7).

Таблиця 2.7. демонструє, що внутрішньоблокова торгівля є домінуючою для більшості інтеграційних угруповань, хоча США та Китай виступають як універсальні торгові партнери, беручи участь у багатьох

угодах. Станом на 2023 рік США були учасниками 14 угод, а Китай – 30, що свідчить про їхню глобальну торговельну активність [41].

Таблиця 2.7 – Провідні торгово-економічні партнери регіональних інтеграційних угруповань [37, 40]

Назва інтеграційного утворення	Експортні партнери, млрд. дол. США	Імпортні партнери, млрд. дол. США
ЄС	Німеччина (\$653), США (\$393), Великобританія (\$290), Франція (\$371) та Італія (\$243)	Німеччина (\$686), Китай (\$430), Нідерланди (\$326), Франція (\$248), Італія (\$247)
АСЕАН	Китай (\$216), США (\$213), Японія (\$99), Гонконг (\$98) і Сінгапур (\$75)	Китай (\$357), Корея (\$93,2), Японія (\$87,4), США (\$75,2) і Малайзія (\$68)
НАФТА	США (\$590), Канада (\$234), Мексика (\$201), Китай (\$150) і Японія (\$77,3)	Китай (\$547), США (\$414), Мексика (\$342), Канада (\$269), Німеччина (\$139)
АТЕС	США (\$1 520), Китай (\$956), Гонконг (\$501), Японія (\$430), Пд. Корея (\$325)	Китай (\$1 610), США (\$829), Японія (\$483), Пд. Корея (\$406), Мексика (\$377)
МЕРКОСУР	Китай (\$104), США (\$36), Бразилія (\$14,8), Аргентина (\$11,7), Японія (\$11,1)	Китай (\$64,8), США (\$47,1), Німеччина (\$14,6), Бразилія (\$16,5), Аргентина (\$12,5)
Африканський союз	Китай (\$38,2), Індія (\$12,7), США (\$12,3), ОАЕ (\$10,9), Великобританія (\$8,39)	Китаю (\$28,8), Пд. Африка (\$18), Індії (\$8,68), Німеччина (\$8,2) і США (\$6,96)

Саме завдяки інтеграції, що починається з укладання торговельних угод, ми спостерігаємо зростання обсягів та різноманіття міжнародної торгівлі. Чим більше торговельних угод укладається, тим менше бар'єрів для торгівлі і, як наслідок, тим більші обсяги товарів та послуг переміщуються між країнами.

Останні десятиліття характеризуються значним поглибленням інтеграційних процесів та розширенням сфер співпраці між країнами. Це призвело до позитивних змін у діяльності інтеграційних утворень, що виразилося у зростанні торгівлі, ВВП та покращенні якості життя населення. Однак, слід зазначити, що інтеграційні процеси також породжують нові виклики та проблеми, які потребують спільного вирішення.

Найбільші регіональні утворення є ключовими драйверами глобальної інтеграції, сприяючи зростанню торгівлі та поглибленню співпраці між

країнами. Подібна форма взаємодії дозволяє максимізувати внутрішній економічний потенціал країн, забезпечити зростання міжнародної торгівлі та активізувати міждержавну співпрацю у різних галузях не лише в межах інтеграційного угруповання, а й на глобальному рівні. Це свідчить про те, що регіональна інтеграція є важливим фактором сучасного світового господарства.

2.3 Динаміка міжнародного співробітництва в рамках інтеграційних угруповань в АТР

Основними інтеграційними угрупованнями в регіоні є АТЕС та АСЕАН. Заснована в 1989 році з ініціативи Австралії, організація АТЕС об'єднує країни, що розташовані на обох берегах Тихого океану. Спочатку до її складу увійшли 12 країн, але згодом, завдяки своїй ефективності, форум став привабливим для багатьох інших держав. Метою створення АТЕС є сприяння економічному зростанню і співпраці в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні.

Між 1989 і 1992 роками АТЕС проводився як неофіційний діалог на рівні високопосадовців і міністрів. У 1993 році колишній президент США Б. Клінтон започаткував практику проведення щорічних зустрічей лідерів країн-учасниць, для забезпечення більш ґрунтовного стратегічного бачення та напрямку співпраці в регіоні.

Як було зазначено у попередньому пункті, країни-члени АТЕС займають майже половину світового експорту (47%) за результатами 2022 р. (рис. 2.6).

Рівень відновлення економік країн-учасниць АТЕС після пандемії залежить від економіки та сектора інтересів. ВВП АТЕС зріс на 3,3% у першому кварталі 2024 р. у порівнянні з 3,0% у першому кварталі 2023 р., але загострення глобальних проблем може обмежити перспективи зростання. Але незважаючи на ці перспективи, темпи приросту ВВП АТЕС є вищими у

порівнянні з іншими країнами світу та глобальною економікою зокрема [42] (рис. 2.7).

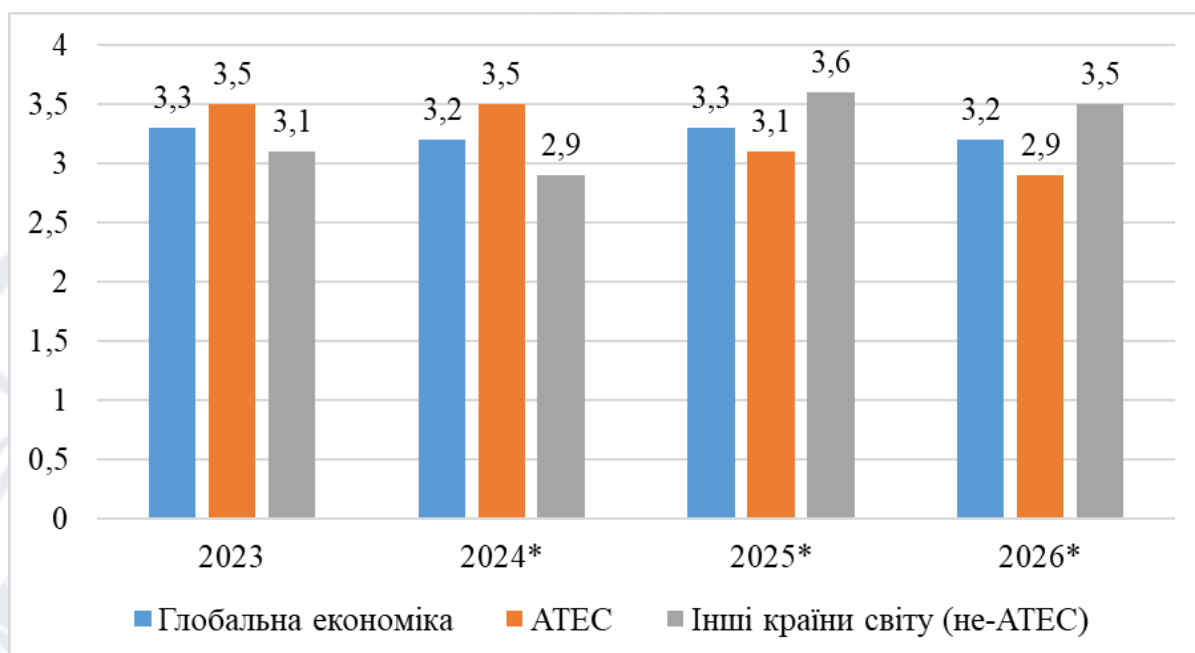

Рисунок 2.7 – Темпи приросту ВВП АТЕС та інших країн світу, 2023-2026 рр. (2024-2026 – прогноз)

Торгівля країн АТЕС починає відновлюватися до прогнозованого рівня відновлення за підсумками 1 кварталу 2024 р., але глобальні проблеми та напруженість можуть обмежити її розвиток (рис. 2.8) [43].

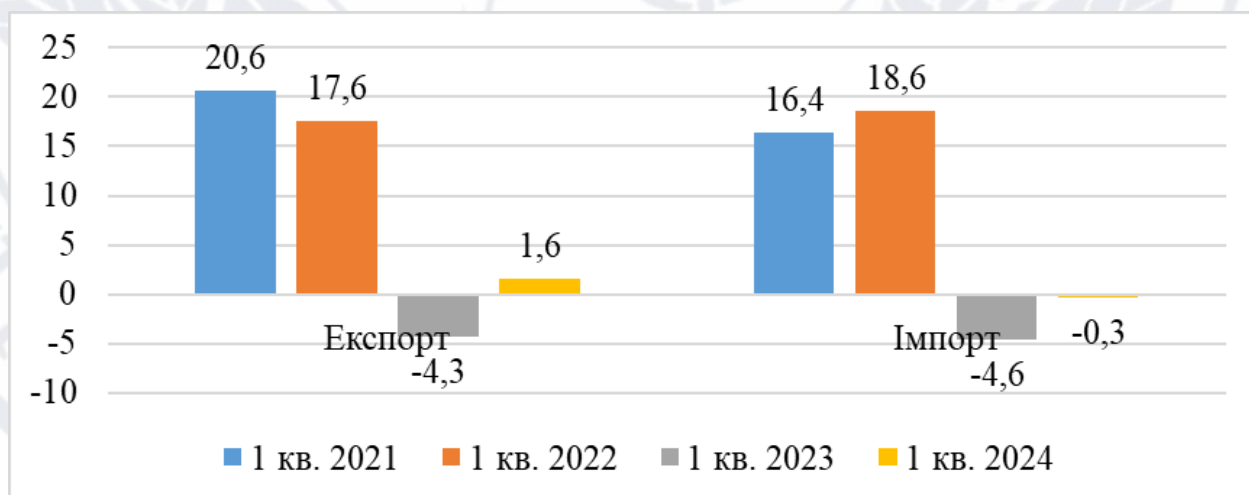

Рисунок 2.8 – Темпи приросту торгівлі товарами країн АТЕС (у вартісному вираженні, % до попереднього року), 2021-2024 рр. (1 квартал) [44]

Торгівля послугами демонструє набагато кращі показники відновлення у порівнянні з торгівлею товарами (рис. 2.9). При цьому ключові сектори торгівлі послугами, зокрема подорожі, сприяють збільшенню загальних показників.

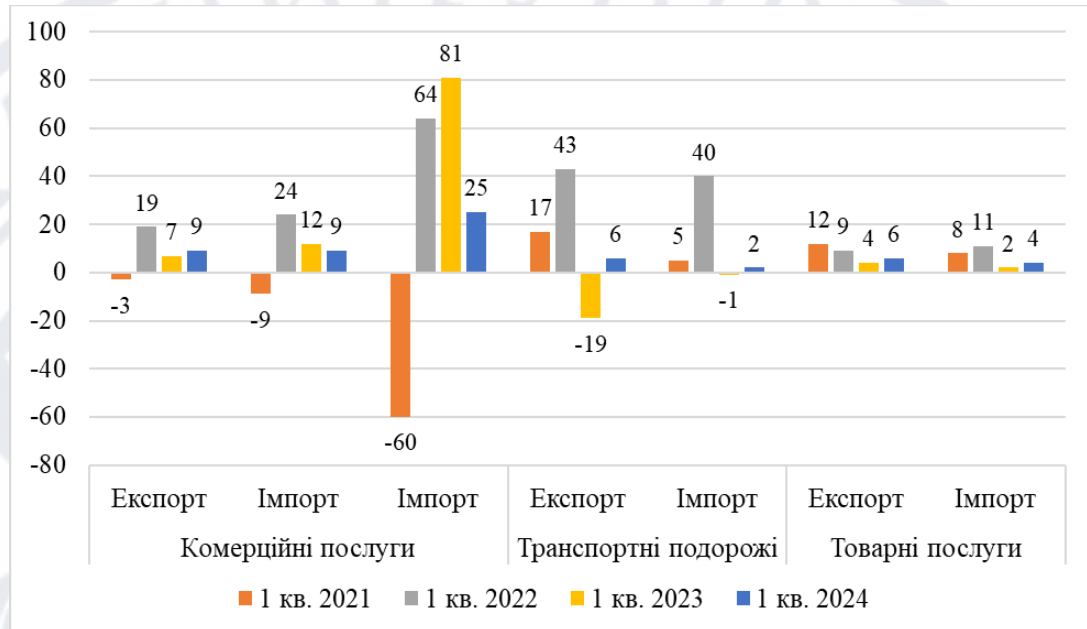

Рисунок 2.9 – Темпи приросту торгівлі комерційними послугами країнами АТЕС (%), порівняно з минулим роком), 1 кв. 2021-1 кв. 2024 р.

Крім АТЕС, значну роль не лише в Азіатсько-тихоокеанському регіоні, але й в світовій економіці займає інтеграційне об'єднання АСЕАН. АСЕАН відіграє ключову роль у світовій економіці, забезпечуючи значну частину світового виробництва таких стратегічних ресурсів, як натуральний каучук, пальмова олія, кокосова олія, мідна руда та хромові руди.

У 2022 році світова економіка поступово відновлювалася після COVID-19 із зростанням на 3,5% у реальному вираженні після значного відновлення на 6,3% у попередньому році. У випадку з АСЕАН її зростання прискорилося з 3,4% у 2021 році до 5,6% у 2022 р. Світовий номінальний ВВП сягнув приблизно 100 трильйонів доларів США у 2022 р. (вдвічі більше, ніж у 2006 р.) (51 трильйон доларів США). З сукупним номінальним ВВП, який у 2022 році досяг 3,6 трлн доларів США, АСЕАН була п'ятою за величиною економікою у світі після США (25,5 трлн доларів США), Китаю (17,9 трлн

доларів США), Японії (4,2 трлн доларів США) і Німеччини. (4,1 трлн доларів США). Разом АСЕАН і вищезазначені чотири країни становлять більше половини світової економіки, а внесок АСЕАН становить близько 3,6% світового ВВП (рис. 2.10.). [39]

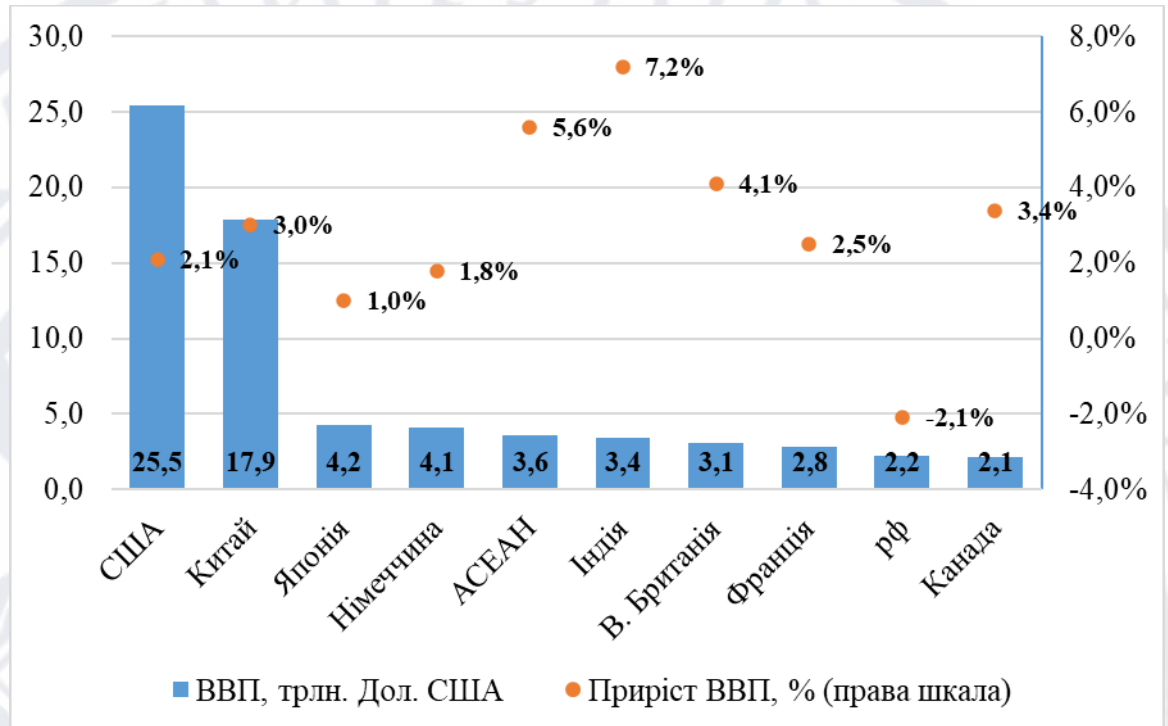

Рисунок 2.10 – ВВП (трлн. дол. США) і темпи приросту (%) десяти найбільших економік світу та АСЕАН, 2022 рр. [45]

Економічне зростання визначається зростанням реального ВВП або ВВП у постійних цінах, що є річним порівнянням вартості всіх товарів і послуг, вироблених в економіці, виражених у цінах базового року. Малайзія, В'єтнам і Філіппіни зазнали найвищих темпів зростання ВВП у 2022 році – 8,7%, 8,0% і 7,6% відповідно (рис. 2.11) [46].

Тим часом Бруней все ще зазнав скорочення на 1,6% у 2022 році через падіння видобутку нафти та газу (-6,0%) та виробництва СПГ і нафти (-3,8%). Ці галузі становлять більше половини економіки. Хоча деякі економіки поступово відновлювалися, у більшості з них темпи зростання у 2022 році були вищими, ніж у попередньому році, за винятком Сінгапуру, у якому у 2022 році темпи зростання були повільнішими [47].

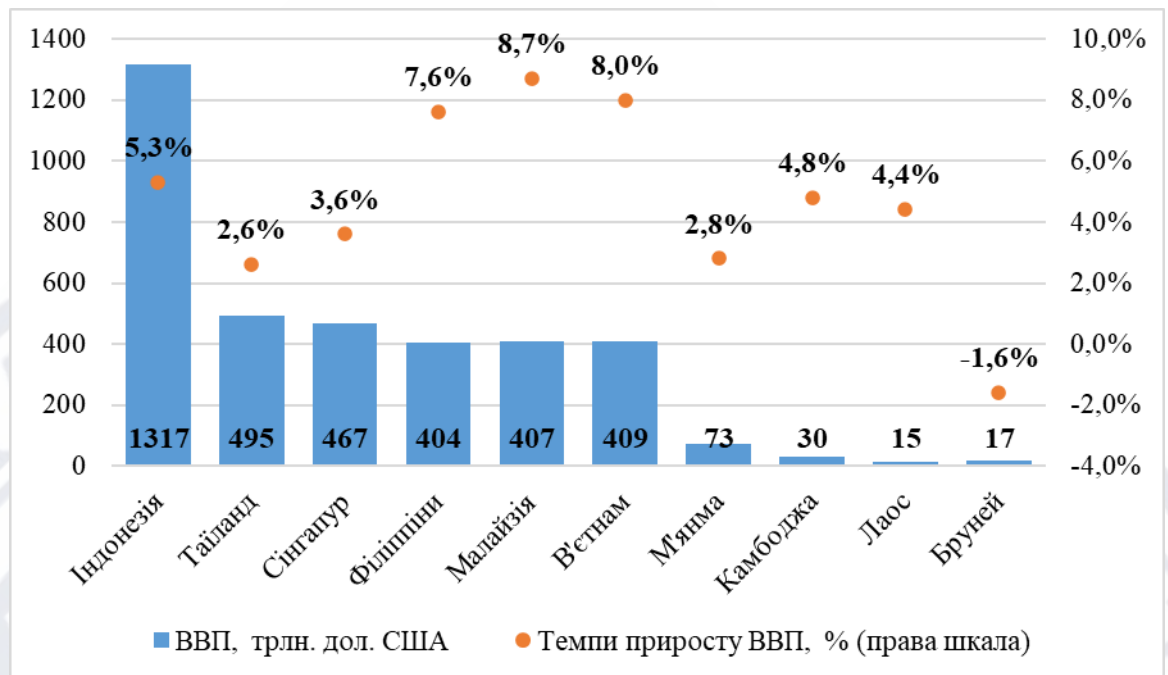

Рисунок 2.11 – ВВП (трлн. дол. США) і темпи приросту (%) країн-учасниць АСЕАН, 2022 рр. [46]

Економіку, загалом, можна розділити на три основні сектори, а саме первинний, вторинний і третинний. Первинний сектор включає сільськогосподарську промисловість і гірничодобувну промисловість, вторинний сектор включає обробну промисловість, електро-, газо- та водопостачання та будівництво, тоді як третинний сектор включає сфери послуг. Декомпозиція ВВП за цими основними секторами може вказувати на економічну структуру країни та внесок кожного сектора в економіку.

В останнє десятиліття третинний сектор незмінно став провідним сектором економіки АСЕАН. Частка первинного сектору у ВВП регіону зросла з 15,7% у 2015 році до 16,4% у 2022 році. Частки інших двох секторів, навпаки, зменшилися за цей же період. Частка вторинного сектору зменшилася з 30,2% у 2015 році до 29,8% у 2022 році [45, 46].

Водночас третинний сектор склав 50,5% від загального ВВП у 2022 році, що є незначним зниженням порівняно з 50,9% у 2015 році. Економічні структури також відрізнялися в різних країнах-учасниках АСЕАН, хоча у

2022 році третинний сектор залишався провідним сектором у всіх країнах (рис. 2.12).

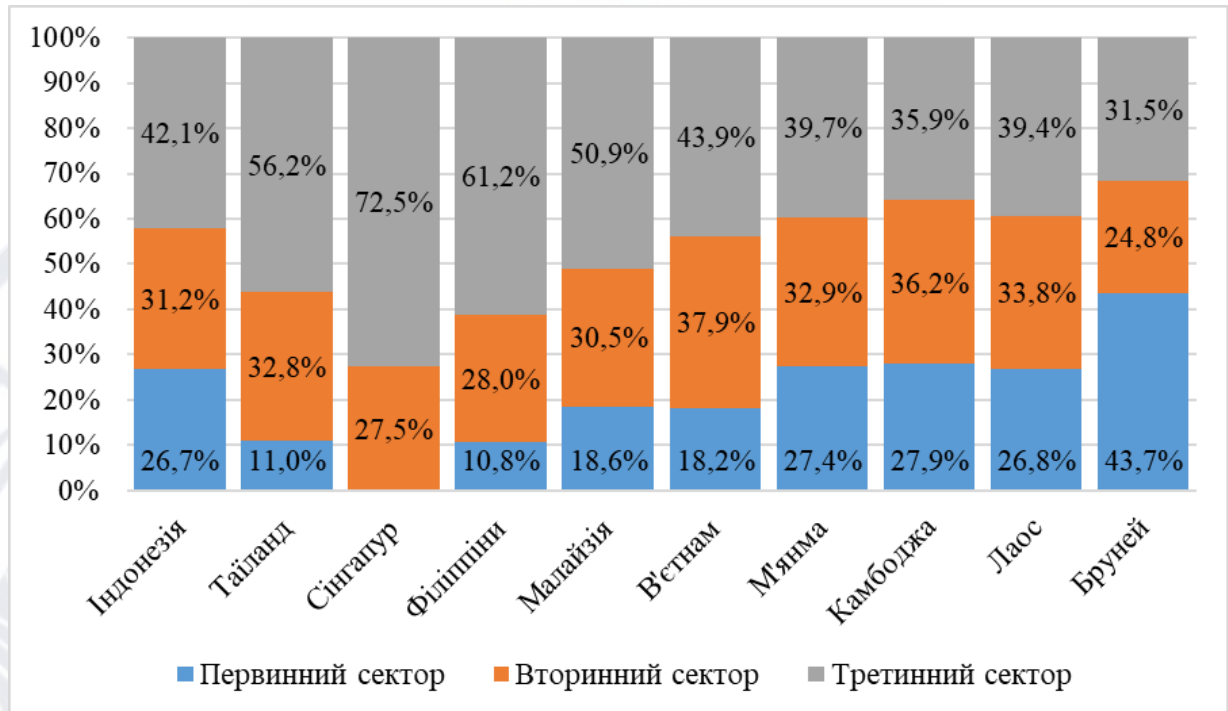

Рисунок 2.12 – Структура економіки країн-учасниць АСЕАН за секторами, 2022 рр. [39]

Частка третинного сектора виявилася найбільшою на Філіппінах і Сінгапурі, досягаючи відповідно 70,9% і 61,2% від загального ВВП країни, за якими йдуть Таїланд (56,2%), Малайзія (50,9%), Індонезія (41,8%) і В'єтнам (41,3%). Тим часом первинний сектор був провідним сектором у Брунеї, внесок якого склав 44,1% у загальний ВВП країни. Первинний сектор також вважається важливим сектором для М'янми (27,4%), Камбоджі (25,9%), Індонезії (24,6%), Лаос (21,8%), Малайзії (18,6%) та В'єтнаму (14,7%).

Загальна вартість міжнародної торгівлі товарами країн АСЕАН у 2022 році зросла на 14,9% і досягла 3846 мільярдів доларів США, включаючи 1962 мільярди доларів США експорту та 1884 мільярди доларів США імпорту (рис. 2.13). Це вказує на триваюче стійке відновлення, яке розпочалося з відскоку на 25,4% у 2021 році. Однак частки торгівлі всередині АСЕАН у загальній торгівлі АСЕАН не повернулися до рівня до пандемії у 2019 році (22,5%) [45, 53, 56].

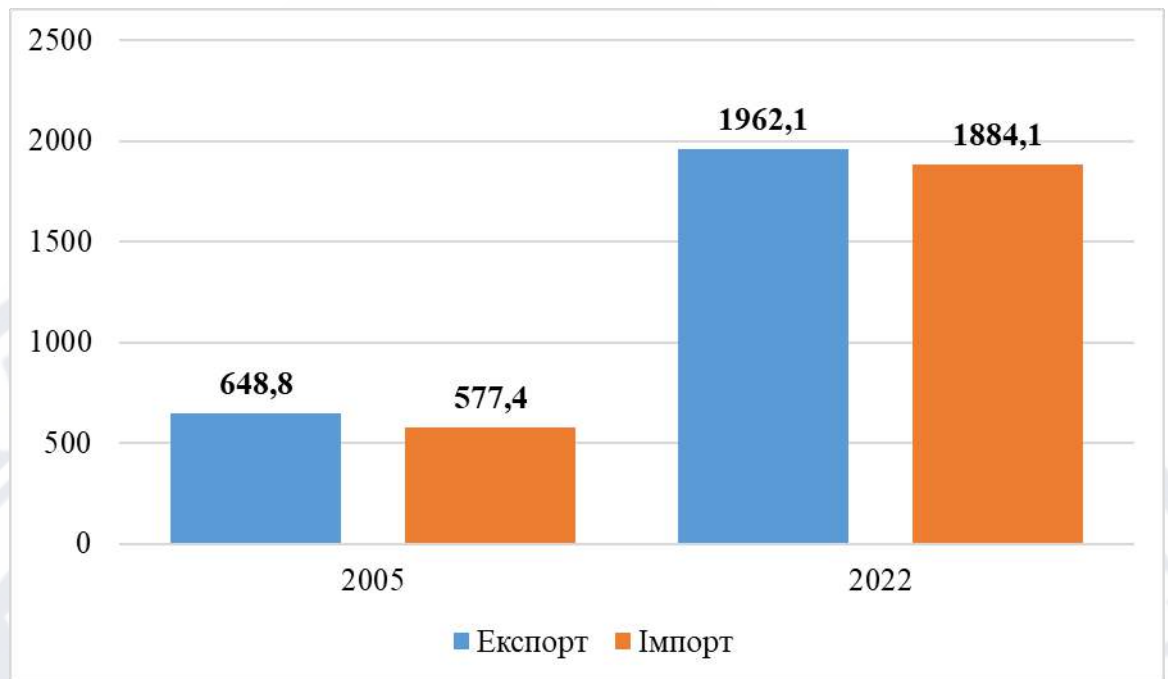

Рисунок 2.13 – Експорт та імпорт товарів країнами АСЕАН (млрд. дол. США), 2005, 2022 рр. [50]

Починаючи з 2005 року АСЕАН стабільно підтримувала позитивне сальдо торговельного балансу товарів, у тому числі у 2022 році, із торговим балансом у 78,1 мільярда доларів США, що було нижчим, ніж у 2020 та 2021 роках. Малайзія зафіксувала найвищий торговельний баланс із 58,9 мільярда доларів США, на другому місці – Індонезія з 54,5 мільярдами доларів США.

За підсумками 2022 р. Сінгапур зберіг свою роль як найбільшого учасника торгівлі товарами АСЕАН із частками експорту та імпорту на рівні 26,2% та 25,2% відповідно (рис. 2.14). На п'ять наступних найбільших учасників у регіоні, а саме на В'єтнам, Малайзію, Таїланд, Індонезію та Філіппіни, разом припадає 71,0% загальної торгівлі АСЕАН. Решта 3,3% внесли Бруней-Даруссалам, Камбоджа, М'янма та Лаос.

Позитивний тренд 2022 року не повторюється у 2023 році. У першій половині 2023 року торгівля товарами АСЕАН скоротилася на 8,7%, на відміну від значного зростання на 20,9%, зафіксованого за той самий період 2022 року. Дані за 2-й квартал 2023 року показує, що торгівля АСЕАН скоротилася.

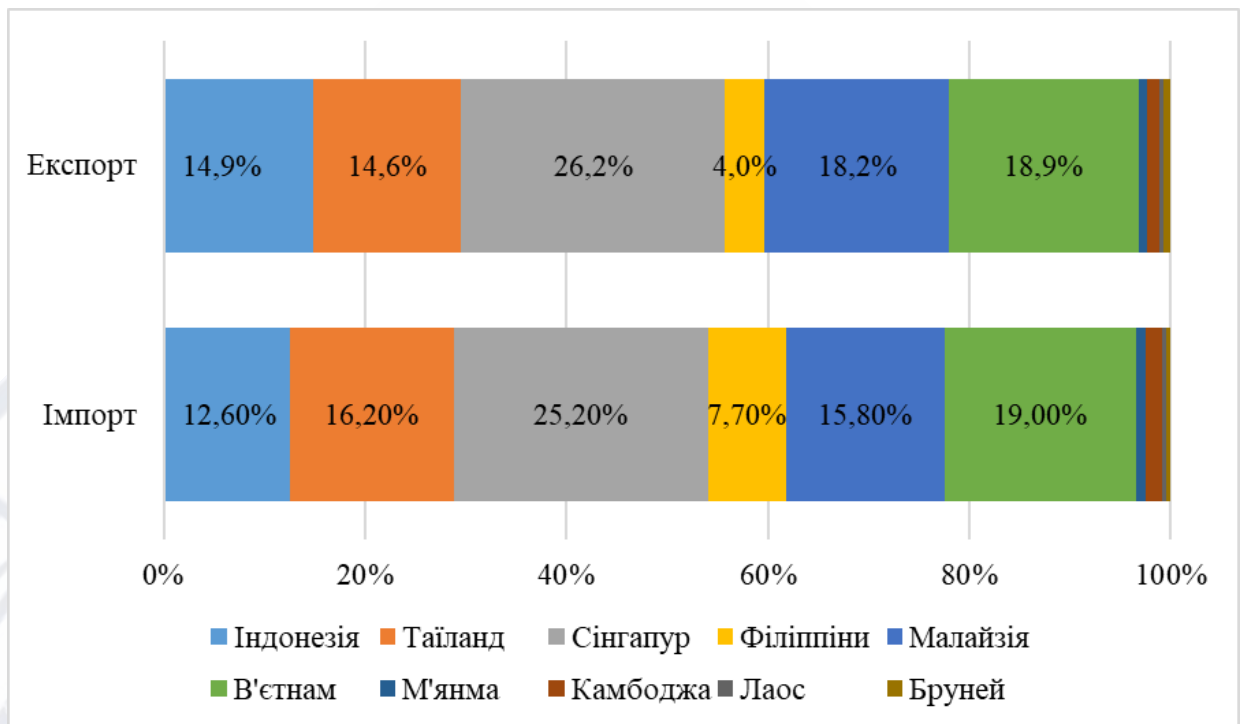

Рисунок 2.14 – Частки торгівлі товарами (%) по країнах-членах АСЕАН, 2022 р. [45]

Більшість країн-членів АСЕАН зазнали скорочення загальної торгівлі, за винятком Сінгапуру з темпом зростання на 8,2% у 1-му кварталі та М'янми, яка зафіксувала позитивне зростання на 0,9% у 2-му кварталі після падіння на 5,7% у 1-му кварталі. Хоча експорт з АСЕАН зберіг позитивне зростання на рівні 2,0% у 1-му кварталі 2023 року, він скоротився на 13,7% у 2-му кварталі. Тим часом імпорт АСЕАН скоротився в обох кварталах на 6,4% і 15,6% відповідно. Проте торговий баланс АСЕАН зберіг профіцит в обох кварталах і перевищив відповідний період минулого року.

У 2022 році торгівля всередині АСЕАН продовжувала займати найбільшу частку загальної торгівлі АСЕАН, вносячи 22,4% у загальну торгівлю товарами регіону [54, 55].

Внесок внутрішнього експорту та імпорту АСЕАН склав 22,9% та 21,6% відповідно (рис. 2.15 та 2.16). Цей показник був дещо вищим порівняно з 2020 роком, коли частка внутрішньої торгівлі АСЕАН у загальній торгівлі регіону становила 21,2%, але нижчою за рівень до пандемії

(22,5%) у 2019 році. Частки основних торговельних партнерів АСЕАН дещо знизилися у 2022 році порівняно з минулого року, за винятком Австралії (з 2,5% у 2021 році до 2,6% у 2022 році) та Республіки Корея (з 5,7% у 2021 році до 5,8% у 2022 році).

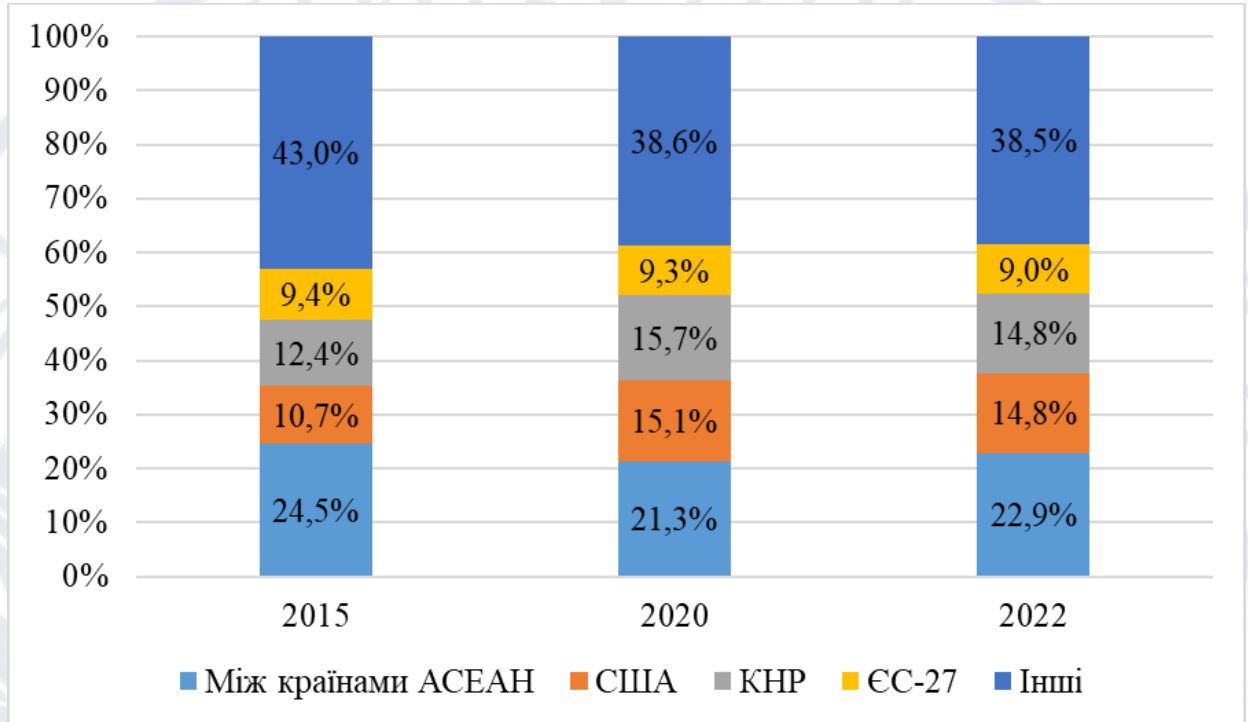

Рисунок 2.15 – Географічна структура експорту товарів АСЕАН за торговими партнерами, 2015-2022 рр., % [59]

Китай і Сполучені Штати були двома найбільшими зовнішніми ринками для експорту АСЕАН, кожен з 14,8%, за ними йшли ЄС-27 (9%) і Японія (6,8%).

Що стосується імпорту (рис. 2.16), то Китай також був найважливішим партнером регіону з часткою 22,9%, за яким йдуть Республіка Корея (7,5%) і Японія (7,2%).

Сільське господарство відіграє значну роль у торгівлі товарами деяких країн АСЕАН. У 2022 році торгівля сільськогосподарською продукцією зросла на 11,3%. У 2020 році, на тлі спалаху COVID-19, загальна торгівля сільськогосподарською продукцією зафіксувала позитивне зростання на 2,6%, тоді як інші товарні групи зазнали скорочення.

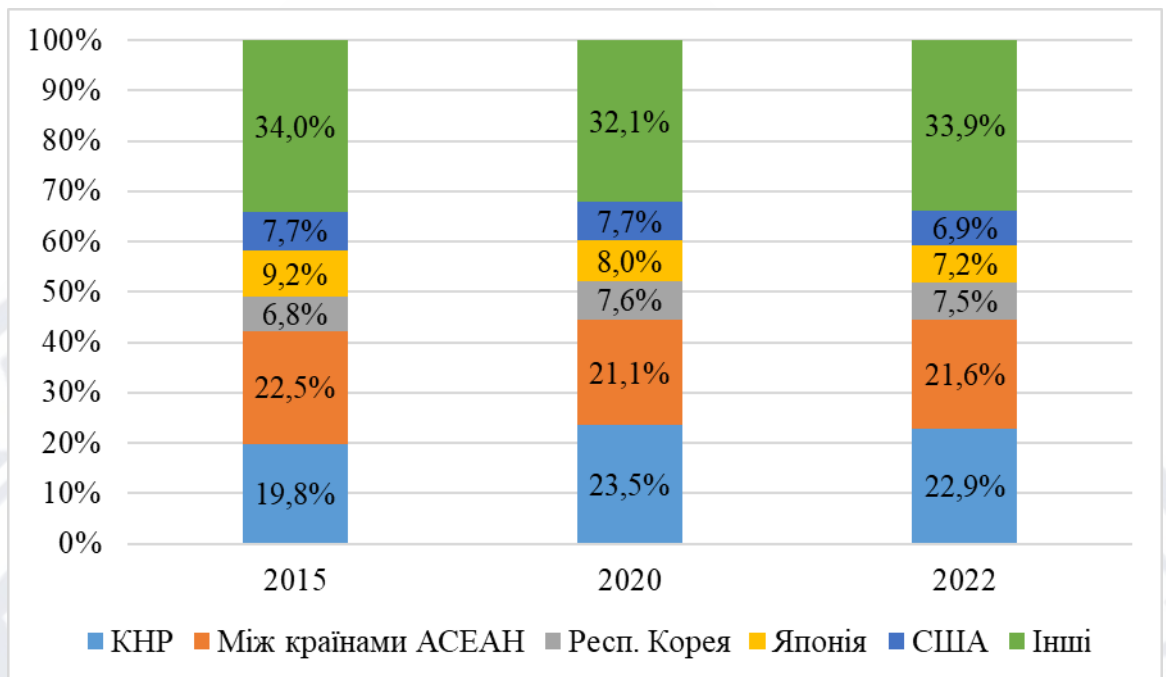

Рисунок 2.16 – Географічна структура імпорту товарів АСЕАН за торговими партнерами, 2015-2022 рр., % [54, 59]

У 2022 році торгівля сільськогосподарською продукцією АСЕАН становила 341 мільярд доларів США. Тваринні та рослинні жири склали 77,3 мільярда доларів США, за ними йдуть зернові – 28,2 мільярда доларів США. Їхній внесок у загальну торгівлю сільськогосподарською продукцією АСЕАН становив 22,7% і 8,3% відповідно [59].

Висновки до розділу 2

Глобальне економіка демонструє стійке зростання, незважаючи на гальмування, спричинене жорсткішими фінансовими умовами та іншими несприятливими факторами, зокрема триваючою війною в Україні та розгортанням конфліктів на Близькому Сході. Проте у регіональному розрізі ситуація не є однаковою: зростання було стабільним у Сполучених Штатах, зумовленим сильним споживанням домогосподарств і несподівано експансіоністською фінансовою політикою, а також у багатьох великих країнах з ринковою економікою, що розвивається, але послабилося в

багатьох інших розвинутих економіках, особливо в Європі, і в країнах з низьким рівнем доходу в цілому.

Як і в решті світу, зростання в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні було стійким, незважаючи на все ще високі ставки монетарної політики, слабе зовнішнє середовище та перспективу побічних ефектів від корекції сектора нерухомості Китаю. У 2023 р. цей регіон залишався найдинамічнішим у світі та сприяв майже 2/3 світового зростання, причому внутрішнє споживання залишалося основним детермінантом активності, особливо в країнах Азії, що розвиваються. У той же час інфляція знизилася завдяки своєчасному посиленню монетарної політики, а також падінню цін на сировину й товари, хоча швидкість зниження інфляції значно відрізнялася в різних економіках.

На країни Азії, що розвиваються, припадає основна частина позитивних сюрпризів зростання, зокрема в Малайзії, Філіппінах, В'єтнамі та, особливо, в Індії. Навпаки, показники зростання в розвинутих економіках здебільшого відповідали попереднім прогнозам, за винятком Нової Зеландії, яка увійшла в технічну рецесію.

Важливим детермінантом економічного розвитку в глобальній економіці виступають інтеграційні угруповання. Міжнародна інтеграція – це постійно розвиваючийся процес, який характеризується зростанням кількості угод та учасників. Щороку країни світу все активніше співпрацюють між собою, поглиблюючи економічні, політичні та культурні зв'язки. Це свідчить про те, що глобалізація є незворотнім процесом, який впливає на всі сфери життя суспільства.

Розташований на стику Євразії та Австралії, Азіатсько-Тихоокеанський регіон є найбільш динамічно розвиваючимся економічним центром світу. АТЕС, що об'єднує країни цього регіону, виробляє понад 60% світового ВВП. Паралельно, країни АСЕАН, зосереджені в Південно-Східній Азії, є важливим постачальником сировини для світової промисловості. Така взаємодоповнюваність економік робить Азіатсько-Тихоокеанський регіон ключовим гравцем на світовому ринку.

РОЗДІЛ 3 ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА КРАЇН АТР

3.1 Економіко-математичне моделювання впливу міжнародної торгівлі на ВВП країн-учасниць інтеграційного угруповання (на прикладі АСЕАН)

Країни АТР посідають значне місце в глобальній економіці, а серед інтеграційних угруповань регіону менш вивченим є об'єднання АСЕАН. Тому, в рамках дослідження, доцільним є визначення наскільки зовнішня торгівля (внутрішньорегіональна зокрема) впливає на ВВП країн-учасниць АСЕАН та розробка прогнозу показників ВВП цього інтеграційного угруповання.

В роботі нами розроблено економетричне моделювання впливу показників інтеграційної співпраці країн-учасниць АСЕАН на динаміку ВВП цього інтеграційного угруповання. Варто зауважити, що модель базується на агрегованих даних, що відображають загальні показники всіх країн, які беруть участь у дослідженні. Всі значення виражено в абсолютних величинах американських доларів. Для аналізу взято статистичний матеріал з офіційного сайту АСЕАН, а саме зі статистичного звіту ASEAN Statistical Yearbook 2023 [59].

Для побудови моделі ми пропонуємо взяти ВВП АСЕАН як залежну змінну. Як незалежні змінні будуть обрані фактори, які, на нашу думку, є найбільш вагомими детермінантами економічного зростання країн АСЕАН: зовнішньоторговлений оборот АСЕАН з країнами-учасницями інтеграційного угруповання; зовнішньоторговлений оборот АСЕАН з країнами поза інтеграційним угрупованням; приплив ПІІ до АСЕАН від країн АСЕАН; приплив ПІІ до АСЕАН від країн поза-АСЕАН; експорт послуг АСЕАН; імпорт послуг АСЕАН.

За результатами проведеного аналізу статистичних даних було сформовано перелік незалежних змінних (X1-X5), які будуть включені до економетричної моделі для оцінки їхнього впливу на ВВП:

X1 – ЗТО товарами всередині АСЕАН, трлн. дол. США;

X2 – ЗТО товарами до країн не-АСЕАН, трлн. дол. США;

X3 – ПІІ до АСЕАН від країн АСЕАН, трлн. дол. США;

X4 – ПІІ до АСЕАН від країн не-АСЕАН, трлн. дол. США;

X5 – Експорт послуг АСЕАН, млрд. дол. США;

X6 – Імпорт послуг АСЕАН, млрд. дол. США.

Для дослідження було зібрано статистичні дані за період з 2013 по 2022 рік (табл. 3.1). Для аналізу цих даних буде застосовано метод покрокової регресії, починаючи з побудови багатофакторної лінійної моделі

$$\hat{y} = \hat{a}_0 + \sum_{j=1}^3 \hat{a}_j x_j.$$

Таблиця 3.1 – Дані для проведення КРА

Рік	Y	X1	X2	X3	X4	X5	X6
	ВВП (трлн. дол. США)	ЗТО товарами всередині АСЕАН, трлн. дол. США	ЗТО товарами до країн не- АСЕАН, трлн. дол. США	ПІІ до АСЕАН від країн АСЕАН, трлн. дол. США	ПІІ до АСЕАН від країн не- АСЕАН, трлн. дол. США	Експорт послуг, млрд. дол. США	Імпорт послуг, млрд. дол. США
2013	2,51	0,62	1,92	0,02	0,10	0,30	0,32
2014	2,55	0,61	1,93	0,02	0,11	0,32	0,33
2015	2,51	0,54	1,74	0,02	0,10	0,32	0,32
2016	2,65	0,52	1,72	0,03	0,09	0,34	0,32
2017	2,86	0,59	1,98	0,03	0,13	0,37	0,36
2018	3,06	0,64	2,16	0,02	0,13	0,43	0,39
2019	3,24	0,63	2,18	0,02	0,14	0,46	0,41
2020	3,08	0,57	2,10	0,02	0,10	0,35	0,36
2021	3,38	0,71	2,63	0,03	0,19	0,39	0,41
2022	3,62	0,86	2,99	0,03	0,20	0,47	0,47

Отримані коефіцієнти регресії №1 представлені у табличній формі в таблиці 3.2.

Таблиця 3.2 – Дані першої ітерації регресійного аналізу

Регресійна статистика					
Множинний R	0,999248				
R-квадрат	0,998496				
Нормований R-квадрат	0,995487				
Стандартна похибка	0,0265				
Спостережень	10				
Дисперсійний аналіз					
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	Значимість <i>F</i>
Регресія	6	1,39831164	0,233052	331,860329	0,000255
Залишок	3	0,002106777	0,000702		
Разом	9	1,400418417			
	Коефіцієнти	Стандартна похибка	t-статистика	P-значення	нижні 95%
Y-перетин	1,362631	0,206771017	6,590048	0,00711094	0,704593
Змінна X 1	-3,87855	0,365956294	-10,5984	0,00179475	-5,04318
Змінна X 2	2,00868	0,254361765	7,896943	0,00423228	1,199188
Змінна X 3	-0,30015	3,534690506	-0,08492	0,93767702	-11,5491
Змінна X 4	-1,17639	0,713844457	-1,64796	0,19791852	-3,44816
Змінна X 5	4,701468	1,016980011	4,622969	0,01905436	1,464983
Змінна X 6	-5,07289	2,546230369	-1,99231	0,14036836	-13,1761

Джерело: авторські розрахунки

Результати першого етапу регресійного аналізу, представлені в таблиці 3.2, демонструють високу якість побудованої моделі. Коефіцієнт детермінації R-квадрат, що дорівнює 0,99, свідчить про те, що модель пояснює 99% дисперсії залежної змінної.

Додатково слід зазначити, що значення F-статистики, яке становить менше 0,05, підтверджує статистичну значущість побудованої моделі в цілому.

Потрібно додатково перевіряти показники по кожній змінній.

Високе значення стандартної похибки та велике р-значення для змінної "ПІ до АСЕАН від країн АСЕАН, трлн. дол. США." свідчать про те, що ця змінна не вносить суттєвого внеску в модель і може бути виключена з подальшого аналізу. Це дозволить підвищити точність прогнозування.

Отримані коефіцієнти регресії №2 представлені у табличній формі в таблиці (табл. 3.3).

Таблиця 3.3 – Дані другої ітерації регресійного аналізу

Регресійна статистика					
Множинний R	0,999246				
R-квадрат	0,998492				
Нормований R-квадрат	0,996607				
Стандартна похибка	0,022977				
Спостережень	10				
Дисперсійний аналіз					
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	Значимість <i>F</i>
Регресія	5	1,39830658	0,279661	529,7014016	9,93E-06
Залишок	4	0,00211184	0,000528		
Разом	9	1,40041842			
	Коефіцієнти	Стандартна похибка	t-статистика	P-значення	нижні 95%
Y-перетин	1,357607	0,17178927	7,902748	0,001386901	0,880644
Змінна X 1	-3,8714	0,30880753	-12,5366	0,000232932	-4,72879
Змінна X 2	2,008395	0,22052912	9,107166	0,000806292	1,396108
Змінна X 4	-1,18805	0,60739119	-1,95599	0,12211544	-2,87444
Змінна X 5	4,708894	0,87852198	5,360018	0,005846248	2,269726
Змінна X 6	-5,09241	2,19873515	-2,31606	0,08148804	-11,1971

Джерело: авторські розрахунки

Результати другого етапу регресійного аналізу підтвердили високу якість побудованої моделі. Коефіцієнт детермінації R-квадрат, що дорівнює 0,99, та значення F-статистики, менше 0,05, свідчать про високу пояснювальну здатність моделі та статистичну значущість отриманих результатів.

З метою підвищення якості моделі проведено додатковий аналіз стандартних похибок та р-значень для кожної змінної. Оскільки для змінної X4 (ІІІ до АСЕАН від країн не-АСЕАН трлн. дол. США) стандартна похибка перевищує за модулем оцінку коефіцієнта, а р-значення перевищує 0,05, ця змінна визнана статистично незначущою. Таким чином, для наступного етапу

моделювання змінна X_4 буде виключена з моделі та знов робимо регресію (табл. 3.4).

Таблиця 3.4 – Дані третьої ітерації регресійного аналізу

Регресійна статистика					
Множинний R	0,998523724				
R-квадрат	0,997049628				
Нормований R-квадрат	0,99468933				
Стандартна похибка	0,028746324				
Спостережень	10				
Дисперсійний аналіз					
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	Значимість <i>F</i>
Регресія	4	1,396286662	0,349071665	422,4253372	1,65E-06
Залишок	5	0,004131756	0,000826351		
Разом	9	1,400418417			
	<i>Коефіцієнти</i>	<i>Стандартна похибка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-значення</i>	<i>нижні 95%</i>
Y-перетин	1,448442226	0,206918584	7,000058672	0,000916712	0,916541
Змінна X 1	-3,933538287	0,384290265	-10,23585201	0,000152851	-4,92139
Змінна X 2	1,915257825	0,26938928	7,109628949	0,000853403	1,222771
Змінна X 5	4,555516029	1,09470575	4,161406872	0,008812061	1,741485
Змінна X 6	-4,949380301	2,749250429	-1,800265355	0,13171258	-12,0166

Джерело: авторські розрахунки

Після третього циклу регресійного аналізу отримані результати підтверджують високу якість побудованої моделі. Значення R-квадрат, близьке до одиниці, та низьке значення F-статистики свідчать про те, що модель адекватно описує дані та всі включені в неї змінні є статистично значущими.

Аналіз стандартних похибок та р-значень показав, що хоча стандартна похибка коефіцієнта при змінній X_6 є невеликою, проте її статистична значущість не підтверджується. Таким чином, змінна "Імпорт послуг АСЕАН, млрд. дол. США" буде виключена з моделі для підвищення її адекватності. (табл. 3.5).

Після виключення з моделі змінних X_3 , X_4 та X_6 , які виявилися статистично незначущими, отримана модель демонструє високу якість. Значення F-статистики менше 0,05 підтверджує загальну значущість моделі.

Коефіцієнти детермінації R-квадрат та нормований R-квадрат на рівні 0,995 та 0,992 відповідно свідчать про високу пояснювальну здатність моделі. Крім того, всі включені в модель змінні є статистично значущими, що підтверджується низькими значеннями стандартних похибок та р-значень.

Таблиця 3.5 – Дані четвертої ітерації регресійного аналізу після виключення змінних X3, X4 та X6

Регресійна статистика					
Множинний R	0,997565648				
R-квадрат	0,995137223				
Нормований R-квадрат	0,992705834				
Стандартна похибка	0,033689571				
Спостережень	10				
Дисперсійний аналіз					
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Значимість F</i>
Регресія	3	1,393608494	0,464536165	409,2875939	2,51E-07
Залишок	6	0,006809923	0,001134987		
Разом	9	1,400418417			
	<i>Коефіцієнти</i>	<i>Стандартна похибка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-значення</i>	<i>нижні 95%</i>
Y-перетин	1,101445624	0,088199008	12,48818613	1,61157E-05	0,88563
Змінна X 1	-3,578830243	0,386672187	-9,255463308	8,9882E-05	-4,52498
Змінна X 2	1,455713092	0,100886476	14,42921933	6,94139E-06	1,208853
Змінна X 5	2,629327804	0,271314514	9,691069483	6,92498E-05	1,965445

Джерело: авторські розрахунки

Наведені вище статистичні показники однозначно свідчать про високу якість побудованої регресійної моделі. Значимість усіх коефіцієнтів при незалежних змінних підтверджує їхній вплив на залежну змінну. В результаті проведеного дослідження було отримане наступне регресійне рівняння:

$$Y = 1,1 - 3,5X_1 + 1,45X_2 + 2,6X_5$$

$$(R^2 = 0,99, R_{adj}^2 = 0,99).$$

Високе значення коефіцієнта детермінації R^2 (0,995) свідчить про те, що побудована регресійна модель пояснює 99,5% варіації залежної змінної Y . Решта 0,5% варіації може бути обумовлена впливом неврахованих у моделі факторів. Таким чином, отримана модель може бути ефективно використана для прогнозування значень Y .

Таким чином, підвищення показників моделі: X_1 – ЗТО товарами всередині АСЕАН, трлн. дол. США; X_2 – ЗТО товарами до країн не-АСЕАН, трлн. дол. США; X_5 – Експорт послуг АСЕАН, млрд. дол. США;

Щоб зробити прогноз щодо ВВП АСЕАН, нам потрібно побудувати графіки, які покажуть, як змінюються різні показники з часом. За цими графіками ми зможемо припустити, яким буде ВВП у майбутньому (рис. 3.1, рис. 3.2, рис. 3.3).

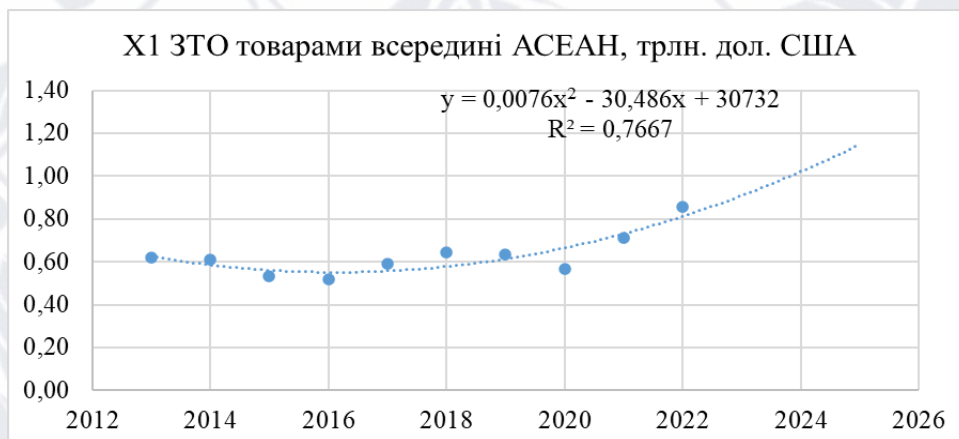

Рисунок 3.1 – Динаміка та прогноз ЗТО товарів всередині АСЕАН (млрд. дол. США), 2012-2025 рр.

Джерело: авторські розрахунки

Рисунок 3.2 – Динаміка та прогноз ЗТО товарами до країн не-АСЕАН, трлн. дол. США, 2012-2025 рр.

Джерело: авторські розрахунки

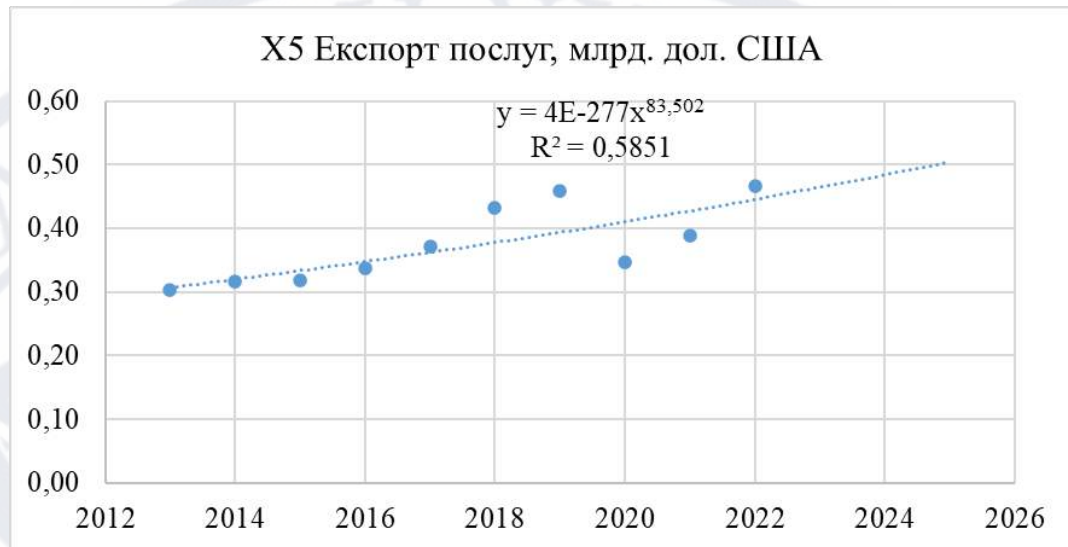

Рисунок 3.3 – Динаміка та прогноз експорту послуг АСЕАН, млрд. дол. США, млрд. дол. США, 2012-2025 рр.

На підставі екстраполяції трендів, отриманих на основі історичних даних за період 2012-2025 рр., прогнозуються наступні значення показників (табл. 3.6):

Таблиця 3.6 – Очікувані величини детермінант економічного зростання країн АСЕАН на середньострокову перспективу (2023-2025 рр.)

Показник	2023 р.	2024 р.	2025 р.
X1 – ЗТО товарами всередині АСЕАН, трлн. дол. США;	0,92	1,05	1,15
X2 – ЗТО товарами до країн не-АСЕАН, трлн. дол. США;	3,25	3,6	3,95
X5 – Експорт послуг АСЕАН, млрд. дол. США	0,46	0,48	0,49

Джерело: авторські розрахунки

На основі отриманих прогнозних значень факторів, що впливають на ВВП, можна моделювати майбутні значення ВВП країн АСЕАН. (табл. 3.7):

$$Y=1,1-3,5X_1+1,45X_2+2,6X_5$$

Таблиця 3.7 – Розрахунок прогнозних та прогнозованих корегованих значень результуючого показника ВВП АСЕАН на 2023-2025 рр.

Y 2023	Y 2024	Y 2025
3,7885	3,893	4,0765

Джерело: розраховано автором

Проілюструємо розраховані автором значення результуючого показника ВВП країн АСЕАН (рис. 3.4.):

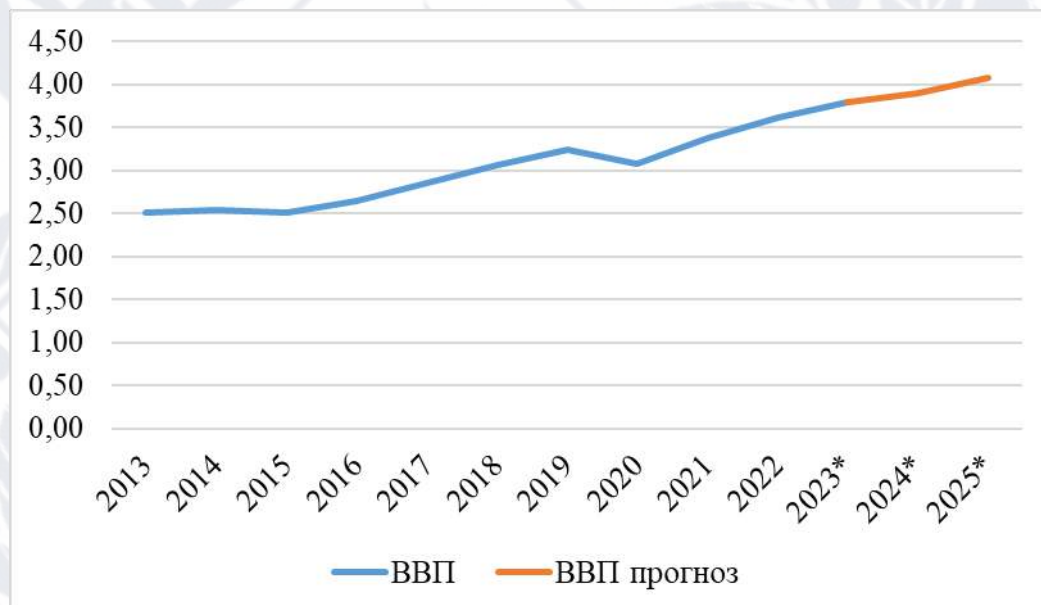

Рисунок 3.4 – Прогностичні оцінки ВВП країн АСЕАН, отримані в результаті економіко-математичного моделювання

Джерело: розраховано автором

За допомогою кореляційного аналізу було встановлено статистично значущий негативний зв'язок між обсягом внутрішньорегіональної торгівлі товарами та ВВП країн АСЕАН. Водночас, позитивний зв'язок був виявлений між ВВП та обсягами зовнішньоторговельного обороту товарами з третіми країнами та експортом послуг.

На основі моделей множинної регресії було здійснено прогнозування значень ключових макроекономічних показників, необхідних для розрахунку ВВП країн АСЕАН на період 2023-2025 років.

Також, на засадах запропонованої моделі автором було визначено, що детермінантом економічного розвитку країн-учасниць АСЕАН є зовнішня торгівля товарами та послугами з країнами поза межами інтеграційного угруповання. А внутрішньоінтеграційна торгівля навпаки, призводить до зниження ВВП. Тому вважаємо доцільним зосередження уваги країн АСЕАН на активізації торгівлі з країнами, що не входять в це інтеграційне об'єднання, а внутрішньоінтеграційну співпрацю направити на активізацію спільних проєктів розвитку транспортної інфраструктури, розробку спільної цифрової політики, посилення співпраці у технічній, енергетичній та соціальних сферах для того, щоб збільшити конкурентоспроможність товарів та послуг країн АСЕАН на світових ринках товарів та послуг.

3.2 Формування спільної інноваційно-інвестиційної політики країн АСЕАН

Низький рівень розвитку науково-освітнього сектору та відсутність розвинених високотехнологічних галузей промисловості в країнах АСЕАН обумовлюють необхідність розробки та реалізації комплексної інвестиційно-інноваційної політики.

Створення сприятливого середовища для інновацій, що включає в себе розвиток наукової інфраструктури, підтримку стартапів та захист інтелектуальної власності, є необхідною умовою для успішного розвитку АСЕАН. Венчурний капітал відіграє ключову роль у підтримці молодих інноваційних компаній в АСЕАН, сприяючи їхньому зростанню та розвитку. Для ефективності цього процесу необхідно тісно пов'язати венчурне фінансування з механізмами технологічного трансферу та розвитком ринків наукомісткої продукції. Інвестування у стартапи є одним з найефективніших способів стимулювання інновацій в країнах АСЕАН. Однак, для досягнення

максимального результату необхідно забезпечити безперервний технологічний трансфер та створення сприятливого середовища для збуту інноваційних продуктів [39, 40, 41].

"Для прискорення технологічного розвитку країни повинні включити до своїх інвестиційних програм заходи, спрямовані на:

1) Модернізація виробничо-технологічного комплексу, яка передбачає оновлення обладнання та впровадження нових технологій:

- розширення інноваційної екосистеми через створення мережі технопарків та оптимізацію використання наукового потенціалу; створення сприятливих умов для комерціалізації наукових розробок через передачу майна та інтелектуальної власності від наукових установ до бізнесу;

- для підвищення конкурентоспроможності національної економіки необхідно активізувати створення регіональних інноваційних кластерів за підтримки державного фонду з метою розвитку експорту;

- одним з пріоритетних напрямів розвитку інноваційної економіки є заснування міжнародних технологічних компаній на базі наукових центрів і університетів як ключового механізму трансферу технологій;

2) одним з ключових елементів розвитку стартап-екосистеми є заснування міжнародних фінансових установ, які забезпечують безперервне фінансування інноваційних проектів на всіх етапах їх розвитку:

- залучення міжнародного досвіду у розвиток вітчизняного венчурного ринку через розширення діяльності державної венчурної компанії; створення ефективної системи підтримки інноваційних підприємств шляхом удосконалення законодавства та розвитку інфраструктури венчурного фінансування;

- необхідно вдосконалити національне законодавство, що регулює діяльність державних фондів, які підтримують експорт інноваційних підприємств, та спільно з міжнародним співтовариством вирішувати питання передачі технологій і розвитку інноваційного потенціалу в країнах, що розвиваються. Створення ефективної системи державно-приватного

партнерства у сфері експорту інноваційних продуктів, а також вирішення глобальних проблем, пов'язаних з передачею технологій та розвитком інноваційного потенціалу в країнах, що розвиваються, є актуальними завданнями сьогодення [60].

Інновації – це комплексний процес, що поєднує науку, технології та виробництво. Країни, що розвиваються, можуть об'єднати зусилля, щоб спільно нарощувати свій технологічний потенціал та вирішити складні питання інноваційного розвитку, такі як передача технологій та створення сприятливого інноваційного середовища.

Для того, щоб підвищити конкурентоспроможність економік країн АСЕАН, автор пропонує пакет державних заходів, спрямованих на безпосереднє стимулювання інноваційної співпраці між ними:

- Для подальшого зміцнення співпраці в науково-технічній сфері між країнами АСЕАН необхідно забезпечити безперервне державне фінансування спільних науково-дослідних проектів;
- Розробка системи податкових пільг та інших стимулів для заохочення національних компаній АСЕАН до створення спільних підприємств з метою придбання та впровадження інноваційних технологій;
- Для прискорення технологічного розвитку країн АСЕАН необхідно залучати міжнародних бізнес-інкубаторів для надання консультаційних послуг та сприяння впровадженню нових технологій на підприємствах регіону [61].

На думку автора, національні регулятори країн АСЕАН зіштовхуються з низкою викликів, які можна вирішити шляхом впровадження таких заходів:

- Зменшення регуляторних бар'єрів: Спрощення процедури банкрутства сприятиме зниженню інвестиційних ризиків.
- Розширення поняття інновацій: Залучення до інноваційного процесу таких активів, як проекти, бази даних та організаційний капітал, дозволить більш повно використовувати інтелектуальний потенціал компаній.

- Підвищення ефективності державної підтримки: Створення сприятливого інвестиційного клімату для інноваційних проектів вимагає надання державних гарантій та інших форм підтримки.

- Усунення зловживань податковими пільгами: Необхідно розробити більш точні критерії для надання податкових кредитів на наукові дослідження та розробки, щоб уникнути їх використання транснаціональними компаніями для мінімізації податків.

- Посилення захисту інтелектуальної власності: Уніфікація національних систем захисту інтелектуальної власності сприятиме підвищенню інвестиційної привабливості регіону [44].

Інновації стають рушійною силою сталого економічного зростання країн АСЕАН, забезпечуючи їм конкурентні переваги на світовому ринку. Для успішного переходу до інноваційної економіки необхідне створення ефективних національних інноваційних систем.

Прямі іноземні інвестиції відіграють важливу роль у формуванні економіки знань в країнах АСЕАН, забезпечуючи приплив фінансових ресурсів, технологій та ноу-хау. Вони дозволяють компаніям виносити інноваційні ресурси за межі національної економіки, мінімізувати ризики та отримувати додатковий прибуток від довгострокових інвестицій.

Проведене дослідження підтвердило, що залучення іноземного капіталу в науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи є одним з найефективніших шляхів розвитку таких ключових секторів економіки країн АСЕАН, як видобувна промисловість, виробництво, енергетика та ІТ. Для забезпечення стійкого зростання цих галузей необхідно щорічно збільшувати частку іноземних інвестицій в НДДКР щонайменше на 10%.

З метою успішного розвитку національних технопарків та залучення іноземних інвестицій в країни АСЕАН необхідно здійснити наступні заходи:

- Створити сприятливий інвестиційний клімат: розробити та вдосконалити законодавчу базу, що регулює діяльність іноземних інвесторів

в технопарках, зокрема, спростити процедури реєстрації, надання дозволів, а також забезпечити захист інтелектуальної власності.

- Забезпечити фінансову підтримку інновацій: встановити податкові пільги та дотації для підприємств, що здійснюють наукові дослідження та розробки на території технопарків, з метою стимулювання інноваційної діяльності.

- Інтегрувати національні інноваційні системи в глобальний контекст: створити ефективні механізми співпраці між національними та міжнародними науково-дослідними центрами, університетами та іншими інституціями знань.

Механізм взаємодії національних та міжнародних інститутів знань в країнах АСЕАН передбачає:

- Оцінку значимості: Систематичний аналіз рівня важливості різних видів знань для національної економіки та визначення ролі міжнародних інститутів у їх розвитку.

- Інтеграцію в національну економіку: Розробку ефективних механізмів залучення міжнародних інститутів до процесу формування національної економіки знань.

- Механізми вирішення спорів: Створення ефективних процедур врегулювання конфліктів, що можуть виникати між національними та міжнародними інститутами.

- Гарантування виконання зобов'язань: Забезпечення юридичної сили міжнародних договорів та угод, а також встановлення відповідальності держав за їх виконання.

Відсутність ефективної взаємодії між науково-дослідними установами, навчальними закладами та підприємствами є серйозним бар'єром для інноваційного розвитку країн АСЕАН. Разом з тим, інноваційна система, має ряд слабких сторін, основними з яких є [60-62]:

- відсутність узгодженості між державними органами та бізнесом у визначенні пріоритетів та механізмів фінансування інноваційних проектів

призводить до неефективного використання ресурсів і гальмує розвиток інноваційної економіки країн АСЕАН;

- неефективність заходів, спрямованих на стимулювання інновацій в бізнесі, призводить до того, що промислові підприємства не можуть швидко адаптуватися до нових технологій та підвищувати свою конкурентоспроможність;

- недостатня підтримка малих інноваційних підприємств та відсутність великих компаній, які б могли стати лідерами в інноваційній сфері, призводить до того, що інноваційний досвід не поширюється ефективно, гальмуючи розвиток інноваційної екосистеми;

- дефіцит кваліфікованих фахівців, здатних ефективно керувати інноваційними проектами на всіх етапах їх життєвого циклу, обмежує потенціал для розвитку інноваційної економіки;

- складна і тривала процедура сертифікації нової продукції створює значні бюрократичні бар'єри, що призводять до затримок у виконанні державних замовлень;

- високі митні тарифи на імпортовані компоненти, необхідні для інноваційних виробництв, створюють додаткові витрати для українських підприємств, що гальмує розвиток нових технологій та знижує їхню конкурентоспроможність на світовому ринку;

- висока вартість комерціалізації інноваційних продуктів та високий рівень ризику відлякують інвесторів, що призводить до дефіциту фінансування на ранніх стадіях розвитку нових технологій;

- існуючі закони, що регулюють інноваційну діяльність підприємств, мають ряд недоліків, що створює додаткові перешкоди для розвитку нових технологій та продуктів;

- застаріла технологічна база на виробництвах обмежує можливості для впровадження інноваційних рішень та знижує конкурентоспроможність вітчизняних підприємств.

3.3 Перспективи внутрішньорегіонального партнерства країн-учасниць АСЕАН

Економічна співпраця АСЕАН (АЕС) є реалізацією кінцевої мети регіону щодо економічної інтеграції. АСЕАН виступає як єдиний ринок, висококонкурентний регіон зі справедливим економічним розвитком і повністю інтегрований у світову економіку [50, 51].

Історію економічної спільноти можна простежити ще в 1992 році, коли лідери АСЕАН дали мандат на створення Зони вільної торгівлі АСЕАН (АФТА). Відтоді активізувалися зусилля щодо розширення економічного потенціалу регіону. Ухвалення «Бачення АСЕАН-2020» лідерами в 1997 році додатково передбачало АСЕАН як висококонкурентний регіон із вільним потоком товарів, послуг, інвестицій, більш вільним потоком капіталу, справедливим економічним розвитком і зменшенням бідності та соціально-економічної нерівності.

У 1998 році лідери прийняли Ханойський план дій (НРА). Він виклав низку ініціатив щодо економічної інтеграції для реалізації бачення АСЕАН до 2020 року. Визнаючи необхідність інтегрованого регіону, лідери опублікували Декларацію АСЕАН Конкорд II у 2003 році, яка виклала створення Співтовариства АСЕАН (спочатку планувалося до 2020 року, але пізніше було прискорено до 2015 року). Декларація АСЕАН Конкорд II складається з трьох стовпів, включаючи Економічну спільноту

АСЕАН перебуває на критичному етапі, переходячи від останніх років впровадження Плану економічної спільноти АСЕАН (АЕС) до 2025 року до розробки наступного економічного планування після 2025 року. Згідно з прогнозами, до 2050 року економіка стане четвертою за величиною, тому для досягнення цього імпульсу важливою є надійна, амбітна та чітко налаштована економічна стратегія. Успіх потребує не лише відзначення наявних досягнень, але також вимагатиме вдумливого розгляду уроків, засвоєних з минулого досвіду, зберігаючи при цьому гнучкість для передбачення невизначеності.

Через сім років після впровадження поточного Плану АСЕАН підтверджує свою прихильність як надійної установи, яка постійно зміцнює ланцюг поставок і зв'язок, підтримує засновану на правилах багатосторонню торговельну систему, покращує галузеву співпрацю, а також підтримує інклюзивний і орієнтований на людей підхід. Щоб продовжити цей імпульс, реалізуючи позитивні прогнози, заплановані до 2045 року, АСЕАН прагне створити економіку майбутнього, яка буде орієнтованою на дії, стійкою, заповзятливою, гнучкою, спритною та інклюзивною. Це ключові елементи, які складають економічний компонент бачення спільноти АСЕАН 2045: стійка, інноваційна, динамічна та орієнтована на людей АСЕАН [61].

У цьому контексті АЕС, разом з іншими стовпами функціонування АСЕАН, наразі розробляє свої стратегічні плани, які будуть прийняті одночасно з баченням спільноти АСЕАН-2045 у 2025 році. Стратегічні плани АЕС будуть сформульовані у практичній формі з чіткими окресленнями цілей. і ефективні заходи, які залишаються актуальними для потреб людей АСЕАН.

Беручи до уваги мегатренди після 2025 року, з якими стикається АСЕАН, успіх АСЕАН у досягненні цілей і пріоритетів на 2045 рік також визначатиметься її здатністю реагувати на невизначеності, викликані новими мегатенденціями, заснованими на міжгалузевій і міжсистемній співпраці. Дві з цих мегатенденцій, технологічний прогрес і сталість, уже були включені до існуючих пріоритетів роботи АЕС, але, ймовірно, вони будуть посилені, оскільки очікується, що технологічні збої та зміна клімату продовжать визначати глобальну економіку в середовищі після 2025 року. Існуючі ініціативи, такі як Консолідована стратегія Четвертої промислової революції, Рамкова угода АСЕАН щодо цифрової економіки та Стратегія АСЕАН щодо вуглецевого нейтралітету, забезпечать міцну основу для стратегічного сприйняття АСЕАН викликів цих двох мегатрендів. Подібним чином майбутні дискурси також можуть потребувати прямого зв'язку між технологічним прогресом і стійкістю, особливо в таких стратегічних

секторах, як енергетика, сільське господарство та транспорт, де нові та майбутні технології можуть допомогти зміцнити прагнення до стійких практик.

Крім того, оскільки регіон стикається з проблемами швидкого старіння населення та майбутнього переходу до майбутньої роботи для народів АСЕАН, АСЕАН потрібно буде прийняти інклюзивну політику для підтримки економічного імпульсу та скорочення розриву в розвитку. Таким чином, забезпечення справедливого доступу до перекваліфікації та підвищення кваліфікації, створення мереж соціального захисту протягом усього життєвого циклу та здійснення стратегічних інвестицій у ключові сектори матиме першочергове значення для АСЕАН для підвищення продуктивності та інновацій у регіоні в цьому потенційно складному середовищі [62].

Робота над створенням економічно успішного та процвітаючого регіону залишається надзвичайно важливою для АСЕАН, що вимагає непохитної відданості як на національному, так і на колективному регіональному рівнях.

Для АСЕАН надзвичайно важливо співпрацювати з партнерами в галузі знань і приватним сектором, щоб мобілізувати необхідний капітал, що дозволить громадам АСЕАН скористатися майбутніми можливостями та ефективно вирішувати майбутні виклики.

Під час головування Індонезії в 2023 році АСЕАН підкреслила важливість своєї ролі та незмінну актуальність в Індо-Тихоокеанському регіоні та глобальному середовищі. Тема головування «АСЕАН має значення: епіцентр зростання» привернула увагу АСЕАН як опори стабільності та рушія економічного зростання в регіоні та в усьому світі [63].

Щоб просувати цей порядок денний в Економічному співтоваристві АСЕАН (АЕС), Індонезія висунула три стратегічні напрямки як фокус свого головування:

- відновлення регіонального зростання за рахунок об'єднаних ринків і нової конкурентоспроможності,
- прискорення інклюзивної трансформації цифрової економіки
- сприяння сталому економічному зростанню для стійкого майбутнього.

Основними напрямками подальшої співпраці в межах АСЕАН є наступні.

Відновлення та реконструкція. Щоб відновити регіональне зростання, АСЕАН вжила заходів для подальшого створення пов'язаних ринків і розвитку нових джерел конкурентоспроможності для регіону. Цей стратегічний фокус передбачав просування роботи над торгівлею послугами, фінансовою стабільністю та стійкістю, продовольчою безпекою, угодами про вільну торгівлю та розбудовою стійких ланцюжків поставок.

Доповнюючи Рамкову програму сприяння інвестиціям АСЕАН, прийняту в 2021 році, АСЕАН продовжила роботу та завершила переговори щодо Рамкової програми сприяння послугам АСЕАН (ASFF) у серпні 2023 року. ASFF спрямована на стимулювання та збільшення транскордонної торгівлі та інвестицій у сектор послуг шляхом зменшення бар'єрів, а також створення сприятливого та передбачуваного бізнес-середовища для міжнародної торгівлі та інвестицій [53].

Що стосується фінансової стабільності та стійкості, то одним із головних результатів 2023 року є Декларація лідерів АСЕАН про вдосконалення платіжних можливостей і сприяння транзакціям у місцевій валюті. Ця декларація спрямована на сприяння використанню місцевих валют для транскордонних операцій. і зменшення вразливості регіону до зовнішньої нестабільності. Крім того, міністри фінансів і охорони здоров'я провели спільну зустріч у серпні 2023 року для вирішення невідкладних проблем у забезпеченні відновлення регіону та зусиль з відновлення після пандемії. Зокрема, під час обговорення було приділено увагу ключовим відповідним ініціативам, таким як Пандемічний фонд, Ініціатива єдиного

здоров'я та розширення Фонду реагування АСЕАН на COVID-19 на інші надзвичайні ситуації в галузі охорони здоров'я та нові захворювання.

Щоб підкреслити відданість АСЕАН вирішенню проблеми продовольчої безпеки, у вересні 2023 року лідери АСЕАН видали Декларацію про зміцнення продовольчої безпеки та харчування, щоб забезпечити швидкі дії щодо продовольчої безпеки та харчування під час криз, а також посилити готовність до довгострокової стійкості та стійкість агропродовольчих систем [64].

Цифрова трансформація. АСЕАН продовжує приділяти велике значення прискоренню своєї цифрової трансформації, про що свідчить помітний прогрес, досягнутий цього року в таких ключових сферах, як безпаперова торгівля, фінансова доступність, транскордонний потік даних і цифрова економічна угода [65].

Найновішим досягненням є започаткування переговорів щодо Рамкової угоди цифрової економіки АСЕАН (DEFA) у вересні 2023 року. Разом з цим лідери АСЕАН також оприлюднили Заяву лідерів щодо розробки АСЕАН DEFA, щоб продемонструвати відданість прискоренню цифрової трансформації АСЕАН як фундаментальної стратегії економічного зростання та процвітання.

Стабільність. Щоб зберегти стійкість і економічну конкурентоспроможність регіону в довгостроковій перспективі, АСЕАН активно впроваджує питання сталого розвитку в галузеві роботи АЕС, починаючи з енергетики, фінансів, транспорту, а також стандартів і відповідності [66].

Дорожню карту узгоджених стандартів АСЕАН для підтримки реалізації цілей сталого розвитку (ЦСР) було завершено наприкінці листопада 2023 року. Очікується, що Дорожня карта стане довідковим документом для гармонізації стандартів і відповідності, які мають узгоджуватися з ЦСР. Зокрема, Дорожня карта забезпечить спільний та послідовний підхід у процесі гармонізації.

Для досягнення спільного розуміння та потенціалу зеленої економіки, а також для визначення масштабів співпраці та пов'язаних заходів, які принесуть користь усім державам-членам для сталого використання ресурсів океану, у вересні лідери ухвалили Рамкову програму блакитної економіки АСЕАН [52].

На засадах проведеного аналізу, можемо запропонувати Перспективні напрями подальшої співпраці країн в рамках АСЕАН, що включають широкий спектр питань (рис. 3.5).

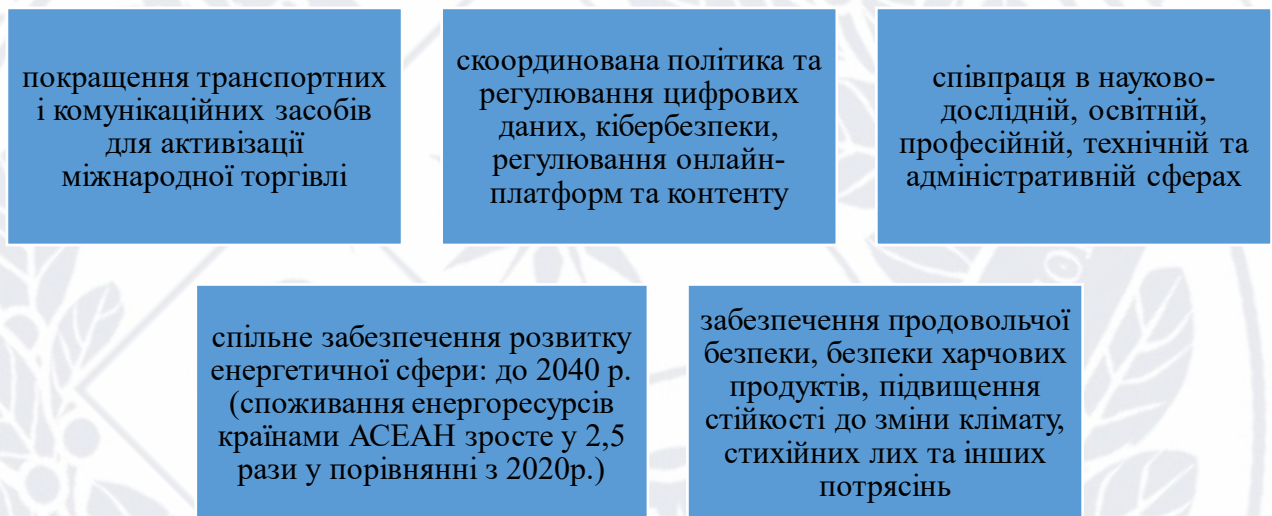

Рисунок 3.5 – Перспективні напрями подальшої співпраці країн АСЕАН

До питань співпраці у подальшому відноситься:

- покращення транспортних і комунікаційних засобів для активізації міжнародної торгівлі товарами та послугами для подальшого включення країн-учасниць до глобальних ланцюгів створення вартості;
- скоординована політика та регулювання цифрових даних, кібербезпеки, регулювання онлайн-платформ та контенту, а також інші сфери політики для створення та підтримки інноваційної, безпечної, стійкої та інклюзивної цифрової екосистеми;
- співпраця в науково-дослідній, освітній, професійній, технічній та адміністративній сферах;

- спільне забезпечення розвитку енергетичної сфери: до 2040 р. споживання енергоресурсів країнами АСЕАН зросте у 2,5 рази (у зрівнянні до 2020 р.)

- забезпечення продовольчої безпеки, безпеки харчових продуктів, підвищення стійкості до зміни клімату, стихійних лих та інших потрясінь [67].

Запропоновані автором Перспективні напрями подальшої співпраці країн в рамках АСЕАН визначено на засадах попередньо проведеного економетричного моделювання, в результаті якого було зроблено висновок про необхідність зосередження уваги країн АСЕАН на активізації торгівлі з країнами, що не входять в це інтеграційне об'єднання, а внутрішньоінтеграційну співпрацю направити на активізацію спільних проєктів розвитку транспортної інфраструктури, розробку спільної цифрової політики, посилення співпраці у технічній, енергетичній та соціальних сферах для того, щоб збільшити конкурентоспроможність товарів та послуг країн АСЕАН на світових ринках товарів та послуг.

Висновки до розділу 3

Країни АТР посідають значне місце в глобальній економіці, а серед інтеграційних угруповань регіону менш вивченим є об'єднання АСЕАН. В рамках дослідження, доцільним є визначення наскільки зовнішня торгівля (внутрішньорегіональна зокрема) впливає на ВВП країн-учасниць АСЕАН та розробка прогнозу показників ВВП цього інтеграційного угруповання.

За допомогою моделювання множинної регресії ми отримали прогнозні значення ключових економічних показників, що дозволило нам оцінити очікуваний рівень ВВП АСЕАН на період 2023-2025 років.

Також, запропонована автором модель визначила, що детермінантом економічного розвитку країн-учасниць АСЕАН є зовнішня торгівля товарами та послугами з країнами поза межами інтеграційного угруповання. А

внутрішньоінтеграційна торгівля навпаки, призводить до зниження ВВП. Тому вважаємо доцільним зосередження уваги країн АСЕАН на активізації торгівлі з країнами, що не входять в це інтеграційне об'єднання, а внутрішньоінтеграційну співпрацю направити на активізацію спільних проєктів розвитку транспортної інфраструктури, розробку спільної цифрової політики, посилення співпраці у технічній, енергетичній та соціальних сферах для того, щоб збільшити конкурентоспроможність товарів та послуг країн АСЕАН на світових ринках товарів та послуг.

Сучасний стан національних економік країн – членів АСЕАН показує, що розробка інвестиційно-інноваційної промислової політики є пріоритетним завданням розвитку країни, оскільки науково-освітній потенціал невисокий і високотехнологічні галузі промисловості ще не розвинені.

Економічна співпраця АСЕАН є реалізацією кінцевої мети регіону щодо економічної інтеграції. АСЕАН виступає як єдиний ринок, висококонкурентний регіон зі справедливим економічним розвитком і повністю інтегрований у світову економіку.

На засадах проведеного аналізу, а також попередньо проведеного економетричного моделювання, можемо запропонувати Перспективи подальшої співпраці країн в рамках АСЕАН, що включають широкий спектр питань, зокрема, направлені на активізацію спільних проєктів розвитку транспортної інфраструктури, розробку спільної цифрової політики, посилення співпраці у технічній, енергетичній та соціальних сферах для того, щоб збільшити конкурентоспроможність товарів та послуг країн АСЕАН на світових ринках товарів та послуг.

ВИСНОВКИ

Міжнародна економічна інтеграція – це багатосторонній процес, який передбачає поступове зближення та об'єднання національних економік, що базується на розвитку глибоких і стійких зв'язків та поділі праці між країнами.

Динаміка поглиблення інтеграційних процесів протягом останніх десятиліть активно зростала. Спостерігається розширення сфер взаємовідносин інтеграційних утворень. Спостерігається позитивна динаміка розвитку міжнародної інтеграції, що проявляється у зростанні обсягів торгівлі, підвищенні рівня ВВП та покращенні якості життя населення в більшості інтеграційних об'єднань.

Специфіка азійсько-тихоокеанської інтеграції полягає в пріоритетності субрегіональних угод, що дозволяє країнам з різним рівнем розвитку та інтересами ефективніше співпрацювати, адаптуватися до глобальних викликів та створювати умови для формування нових інтеграційних структур.

Глобальне економіка демонструє стійке зростання, незважаючи на гальмування, спричинене жорсткішими фінансовими умовами та іншими несприятливими факторами, зокрема триваючою війною в Україні та розгортанням конфліктів на Близькому Сході.

Як і в решті світу, зростання в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні було стійким, незважаючи на все ще високі ставки монетарної політики, слабе зовнішнє середовище та перспективу побічних ефектів від корекції сектора нерухомості Китаю. У 2023 р. цей регіон залишався найдинамічнішим у світі та сприяв майже 2/3 світового зростання, причому внутрішнє споживання залишалося основним детермінантом активності, особливо в країнах Азії, що розвиваються.

На країни Азії, що розвиваються, припадає основна частина позитивних сюрпризів зростання, зокрема в Малайзії, Філіппінах, В'єтнамі та, особливо, в Індії. Навпаки, показники зростання в розвинутих економіках

здебільшого відповідали попереднім прогнозам, за винятком Нової Зеландії, яка увійшла в технічну рецесію.

Аналіз діяльності найбільших регіональних утворень свідчить про їхню ключову роль у розвитку міжнародної інтеграції. Співпраця в рамках регіонів дозволяє максимізувати внутрішній економічний потенціал країн та сприяє зростанню міжнародної торгівлі, що, в свою чергу, позитивно впливає на глобальну економіку.

Специфічний міжнародний поділ праці в Азії, посилений активністю транснаціональних корпорацій, сформував унікальну модель "фактичної інтеграції", яка характеризується високим рівнем взаємозалежності національних економік та відсутністю формальних інститутів на регіональному рівні.

Створивши АСЕАН, країни Південно-Східної Азії продемонстрували, що можлива ефективна економічна співпраця, яка не підриває національні інтереси. Асоціація стала потужним економічним центром в регіоні, що свідчить про успішність обраної моделі регіональної співпраці.

В рамках дослідження було проведено економіко-математичне моделювання та визначено наскільки зовнішня торгівля (внутрішньорегіональна зокрема) впливає на ВВП країн-учасниць АСЕАН та розроблено прогноз ВВП цього інтеграційного угруповання на 2023-2025 рр..

Також, запропонована автором модель визначила, що детермінантом економічного розвитку країн-учасниць АСЕАН є зовнішня торгівля товарами та послугами з країнами поза межами інтеграційного угруповання. А внутрішньоінтеграційна торгівля навпаки, призводить до зниження ВВП. Тому вважаємо доцільним зосередження уваги країн АСЕАН на активізації торгівлі з країнами, що не входять в це інтеграційне об'єднання, а внутрішньоінтеграційну співпрацю направити на активізацію спільних проєктів розвитку транспортної інфраструктури, розробку спільної цифрової політики, посилення співпраці у технічній, енергетичній та соціальних

сферах для того, щоб збільшити конкурентоспроможність товарів та послуг країн АСЕАН на світових ринках товарів та послуг.

Економічна співпраця АСЕАН є реалізацією кінцевої мети регіону щодо економічної інтеграції. АСЕАН виступає як єдиний ринок, висококонкурентний регіон зі справедливим економічним розвитком і повністю інтегрований у світову економіку.

На засадах проведеного аналізу, а також попередньо проведеного економетричного моделювання, було запропоновано Перспективні напрями подальшої співпраці країн в рамках АСЕАН, що включають широкий спектр питань, зокрема, направлені на активізацію спільних проєктів розвитку транспортної інфраструктури, розробку спільної цифрової політики, посилення співпраці у технічній, енергетичній та соціальних сферах для того, щоб збільшити конкурентоспроможність товарів та послуг країн АСЕАН на світових ринках товарів та послуг.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Махлуп Ф. Производство и распространение знаний в США. - М.: Прогресс, 1966. 462 с.
2. Міжнародна конкурентоспроможність регіональних господарських комплексів в процесі міжнародної економічної інтеграції [Електронний ресурс] / І. М. Алтухова // Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту. Сер.: Економіка і менеджмент. 2012. № 1. С. 40-49.
3. Tinbergen J., Shaping the World Economy, The Twentieth Century Fund, New York. 1962.
4. Федоришин Н.Ю. Теоретичні моделі міжнародної економічної інтеграції та їх адаптивність до умов перехідної економіки. URL: mev.lac.lviv.ua/downloads/vyklad/fedor/stat/11.pdf
5. Balassa B. The Theory of Economic Integration [Електронний ресурс] / B. Balassa // Instituto de Estudios de la Integración Europea website. – P. 173-185. URL: [http://ieie.itam.mx/Alumnos2008/Theory%20of%20Economic%20Integration%20\(Belassa\).pdf](http://ieie.itam.mx/Alumnos2008/Theory%20of%20Economic%20Integration%20(Belassa).pdf)
6. Cowling K., Sugden R. (1987) Transnational Monopoly Capitalism, Brighton: Wheatsheaf
7. Kössler, A. Elements of regional integration: a multidimensional approach / A. Kössler, M. Zimmek. Baden-Baden : Nomos, 2009. 278 p
8. Strategies and the institutional environment. Centre for Environmental Policy. Imperial College, London. 21p.
9. Rosamond B. Theories of European Integration / Ben Rosamond. London : Palgrave Macmillan, 2000. 240 p
10. Ropke W. Integration und Desintegration der Internationalen Wirtschaft in: Wirtschaftsfragen der freien Welt. Frankfurt, 1957. P. 500.

11. Міжнародні інтеграційні процеси сучасності: [монографія] / А.С. Філіпенко (кер.), В.С. Будкін, М.А. Дудченко [та ін.]. К.: Знання України, 2021. 304 с.
12. Streeten P. Economic integration. Aspects and Problems. Second Revised and Enlarged Edition. Leyden, 1964. P. 16–17.
13. Офіційний сайт АТЕС. URL: <https://www.apec.org/About-Us/About-APEC>
14. The ASEAN Socio-Cultural Community (ASCC) Plan of Action [Електронний ресурс] / Association of Southeast Asian Nations website. URL: <http://www.asean.org/asean/asean-summit/item/the-asean-socio-cultural-communityascc-plan-of-action>
15. Regional Cooperation and Integration in a Changing World / Asian Development Bank. – Mandaluyong City : Asian Development Bank, 2021. 48 p. URL: <http://www.adb.org/sites/default/files/publication/30224/regional-cooperation-changing-world.pdf>
16. Bali Declaration – Resilient Asia-Pacific, Engine of Global Growth, 2013 Leaders' Declaration / Asia Pacific Economic Cooperation website. URL: http://www.apec.org/Meeting-Papers/LeadersDeclarations/2013/2013_aelm.aspx
17. Bangkok Declaration – A World of Differences: Partnership for the Future, 2003 Leaders' Declaration / Asia Pacific Economic Cooperation website. URL: http://www.apec.org/Meeting-Papers/LeadersDeclarations/2003/2003_aelm.aspx
18. ASEAN 2030: Towards a borderless community – draft highlights / Asian Development Bank Institute website. URL: <http://www.adbi.org/book/2012/12/31/5053.asean.2030.draft.highlights>
19. Asian Bond Markets Initiative / Asian Bonds Online website. – Режим доступу: <http://www.asianbondsonline.adb.org/regional.php> 30. Association of Southeast Asian Nations (ASEAN) / Australian Government

Department of Foreign Affairs and Trade website. URL: <http://www.dfat.gov.au/asean/>

20. OECD. Economic outlook: Steady global growth expected for 2024 and 2025. URL: <https://www.oecd.org/newsroom/economic-outlook-steady-global-growth-expected-for-2024-and-2025.htm>

21. OECD Economic Outlook, Volume 2024 Issue 1. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/economics/oecd-economic-outlook/volume-2024/issue-1_69a0c310-en

22. OECD Economic Outlook, Volume 2023 Issue 2. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/economics/oecd-economic-outlook/volume-2023/issue-2_7a5f73ce-en

23. Asia and Pacific : steady growth amid diverging prospects. Regional economic outlook: Asia and Pacific. Washington, DC : International Monetary Fund, 2024.

24. Ерфан Є.А. Сучасний стан та динаміка світових інтеграційних процесів. *Економіка та суспільство*. Випуск # 49 / 2023. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2357/2278>

25. Regional Trade Agreements Database 2022. World Trade Organization. URL: <http://rtais.wto.org/UI/charts.aspx>

26. Customs unions. Trade agreements and trade arrangements. The European Commission. URL: <https://trade.ec.europa.eu/access-to-markets/en/content/customs-unions>

27. Global preferential trade agreements database. The World Bank. URL: <https://wits.worldbank.org/gptad/library.aspx>

28. Gross domestic product (GDP) 2022. Organisation for Economic Cooperation and Development. URL: <https://data.oecd.org/gdp/gross-domestic-product-gdp.htm> .

29. Gross domestic product 2021. The World Bank. URL: <https://www.worldbank.org/en/search?q=world+GDP¤tTab=1&x=0&y=0>

30. UNCTAD, FDI/MNE database. URL: www.unctad.org/fdistatistics.

31. UNCTAD World Investment Report 2020: International Production Beyond the Pandemic. United Nations: New York and Geneva. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/wir2020_en.pdf
32. World Bank National Accounts Data Files. OECD National Accounts Data Files. URL: https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?end=2020&name_desc=-false&start=1961&view=chart
33. The World Economic Outlook Report. 2021. April Edition. International Monetary Fund. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2021/April>
34. International Monetary Fund. World Economic Outlook (October 2021). URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2021/10/12/world-economic-outlookoctober-2021>
35. Quality of Life Index by Country 2022. Numbeo global database. URL: https://www.numbeo.com/qualityof-life/rankings_by_country.jsp.
36. Hamadeh N., Rompaey C., Metreau E. World Bank country classifications by income level: 2021-2022. Development Data Group. The World Bank. URL: <https://blogs.worldbank.org/opendata/new-world-bank-countryclassifications-income-level-2021-2022>
37. Global dynamics of merchandise export. World Trade Organization. URL: https://data.worldbank.org/indicator/TX.VAL.MRCH.CD.WT?end=2021&most_recent_year_desc=false&start=1960&view=chart
38. The United Nations Comtrade database: global trade data. United Nations Statistics Division. URL: <https://comtradeplus.un.org/>
39. World Development Indicators: The World by Income and Region. The World Bank. URL: <https://datatopics.worldbank.org/world-development-indicators/the-world-by-income-and-region.html>
40. International trade between countries. Website of Observatory of Economic Complexity. URL: <https://oec.world/en>

41. Regional trade agreement database. World Trade Organization. URL: <http://rtais.wto.org/UI/PublicSearchByMemberResult.aspx?MemberCode=840&lang=1&redirect=1>
42. APEC Regional Trends Analysis, May 2024. APEC Secretariat, APEC. https://apec.org/docs/default-source/publications/2024/8/224_psu_arta-august-2024.pdf?sfvrsn=d05a7871_1
43. 2023 CTI Annual Report to Ministers APEC Committee on Trade and Investment https://apec.org/docs/default-source/publications/2023/11/223_cti_annual-report-to-ministers.pdf?sfvrsn=b28ac591_4
44. Fact sheet: 2023 APEC Economic Policy Report https://www.apec.org/docs/default-source/publications/2023/11/223_ec_aepr.pdf?sfvrsn=888cd37c_2
45. ASEAN Key Figures 2023 Jakarta, ASEAN Secretariat, December 2023. URL: <https://www.aseanstats.org/wp-content/uploads/2023/12/ASEAN-Key-Figures-2023.pdf>
46. ASEAN Economic Integration Brief № 14, November 2023. URL: https://asean.org/wp-content/uploads/2023/12/AEIB_No.14_DRAFT-v3-28Dec2023.pdf
47. Міністерство закордонних справ Брунею Офіційний сайт. URL: <http://www.mofat.gov.bn/Pages/tradeandinvestment1126-8985.aspx>
48. Міністерство закордонних справ Камбоджі Офіційний сайт. URL: <http://www.mfaic.gov.kh/?page&lg=en&menu1=213&ctype=article&id=213&lg=en>
49. Міністерство закордонних справ Індонезії Офіційний сайт. URL: <http://www.kemlu.go.id>
50. Agreement on the Common Effective Preferential Tariff Scheme for the ASEAN Free Trade Area Fund Technology URL:

http://www.asean.org/images/2012/Economic/AFTA/Common_Effective_Preferential_Tariff.pdf

51. ASEAN Comprehensive Investment Agreement Fund Technology
URL: <http://www.asean.org/communities/asean-economic-community/category/agreements-declarations-7>

52. ASEAN Declaration (Bangkok Declaration) Technology. URL: <http://www.asean.org/news/item/the-asean-declaration-bangkok-declaration>

53. Asean statistical yearbook 2013.
[http://www.asean.org/storage/images/resources/Statistics/2014/StatisticalPublications/asean%20statistical%20yearbook%202013%20\(publication\).pdf](http://www.asean.org/storage/images/resources/Statistics/2014/StatisticalPublications/asean%20statistical%20yearbook%202013%20(publication).pdf)

54. Asean statistical yearbook 2014. URL: <http://www.asean.org/storage/images/2015/July/ASEANYearbook/July%202015%20-%20ASEAN%20Statistical%20Yearbook%202014.pdf>

55. ASEAN Investment Report 2013-2014. URL: http://www.asean.org/images/pdf/2014_upload/AIR%202013-2014%20FINAL.pdf

56. ASEAN Investment Report 2015. URL: http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/unctad_asean_air2015d1.pdf

57. ASEAN Guarantee Investment Agreement – IGA) URL: http://www.asean.org/storage/images/2013/economic/aia/ACIA_Final_Text_26%20Feb%202009.pdf

58. ASEAN International Trade Statistics Yearbook 2014. ASEAN Secretariat, 2014.–p.4-5

59. Asean statistical yearbook 2023. URL: <https://asean.org/book/asean-statistical-yearbook-2023/>

60. ASEAN Vision 2020, Kuala Lumpur, 15 December 1997 / Association of Southeast Asian Nations website. URL: <http://www.asean.org/asean/asean-summit/item/asean-vision-2020>

61. ASEAN 2030: Towards a borderless community – draft highlights / Asian Development Bank Institute website. URL: <http://www.adbi.org/book/2012/12/31/5053.asean.2030.draft.highlights/>
62. Asian Bond Markets Initiative / Asian Bonds Online website.: URL: <http://www.asianbondsonline.adb.org/regional.php>
63. ASEAN Tourism Crisis Communications Manual. URL: <https://asean.org/book/asean-tourism-crisis-communications-manual-2/>
64. ASEAN Taxonomy for Sustainable Finance – Supplementary Document: Foundation Framework use cases. URL: <https://asean.org/book/asean-taxonomy-for-sustainable-finance-supplementary-document-foundation-framework-use-cases/>
65. The ASEAN Charter (30th Reprint). URL: <https://asean.org/book/the-asean-charter-30th-reprint/>
66. Action Roadmap for Sustainable Tourism Development in ASEAN. URL: <https://asean.org/book/action-roadmap-for-sustainable-tourism-development-in-asean/>
67. A Special ASEAN Investment Report 2023. URL: <https://asean.org/book/asean-investment-report-2023/>